

TUDÓSÍTVÁNY

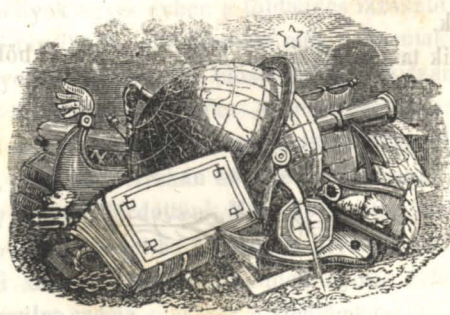
A PESTI

MOLNÁR

KEGYES-TANÍTÓRENDI

NAGY GYMNASIUMBÓL

185³/₄-KI TANÉVBEN.



PESTEN, 1854.

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA VAZULNÁL.
(Aldunator, kegyesrendiek épületében).

T A R T A L O M.

- I. Értekezés. A régiek ismeretköre összehasonlítva a mostaniakéval.
- II. Tanári kar.
- III. A pesti tanárok által 185³/₈-dikben kiadott munkák.
- IV. Pestvárosi Tanbizottmány.
- V. Kivonat a Jegyzőkönyvekből 1801-től kezdve 1840-ig.
- VI. Kivonat az 185²/₃ és 185³/₆-diki Jegyzőkönyvekből.
- VII. Sorozati kivonat az 185³/₈-diki tanév első felében.
- VIII. Érettségi vizsgálatok.
- IX. Kötelezett és nem kötelezett tantárgyak.
- X. Előadott tantárgyak vázlata.
- XI. Kidolgozási föladatok.
- XII. Vallási ügy.
- XIII. Fegyelmi ügy.
- XIV. Tanodai segédszerek.
- XV. Kivonat az 185³/₈-dik tanév folytán érkezett Intézközelvényekből.



A régiek ismeretköre összehasonlítva a mostaniakéval.

Schirckhuber Móríc tanártól.

Öszhasonlítván a régiek ismeretkörét a mostaniakéval első tekintetre egészen más világba szállnak képzelhetjük nemzedékünket. Szellemi tevékenységünk kihatva az anyaginak ezerféle modorban fölhasználására az ó kor fennen magasztalt műveit olly állapotba látszik tenni akarni, millyenben szoktak részesülni ön vétkök nélkül a nagy áron megszerzett, de kísérlettelkor alkalmatlanoknak mutatkozott gazdasági gépek. Korunkban a hevítés által hig szerkezményét terjedékenyvel fölvaltó viz csuda ereje az ó és új bölcseszeknek meghatározhatás tekintetéből annyi izzadásba került időt s tért majdnem semmivé zsugorítja össze, és az emberiséget hajdan nem is sejtett tervek kivitele reményében ringatja. Ennek ügyetlen kezelés mellett romboló, de hozzáériők vezetése által korlátozható működése gyaníthatólag rövid idő mulva egy nemzetlé, egy közös érdekü néppé alakítandja át a most egymásra gyanús pillanatokat vető halandókat, akár a kaukazi, akár a maláyi faj bélyegét viseljük is testalkatukon. Az alap meg van vetve az által, miszerint nem is tekintelik világdívatu nevelésnek az ollyan, mellyben az újabb nyelvek taníttatása elhanyagolatik; és méltán; mert a nyelv az értelem közlőnye. Korunkban a tudományok terjesztésére, az ismeretek általánosítására társulatok szolgálnak, mellyek részint távulból írás, részint összejövétel alkalmával szóbeli eszmecsere utján szilárdítják meg a különben egyoldalunak hirdetendett tantételeket, mi által a vizsgálódások s kutatások fontos tárgyai nem egyes bölcsészti szellemekre szorítkoznak, nem lesznek iskolák és felekezetek sajátja, hanem a társaság minden rélegei előtt valódi minőségökben nyilvánulnak. A fölvilágosodott kormányok anyagi segélyvel párosított ösztönzése hatalmas rugonyul szolgált arra, hogy bolygónk mindkét féltekéjén egy időbeli szemlék tartathatnak a naponként nagyobb fontosságot nyerő villanyosság, delejesség, tenger s léghulámzás, és az ezekből eredő rejtélyes viszonyok fölött, mellyek lélekzési tápunk hőmérsékét, nedves vagy száraz állapotát föltételezik, és mellyek egyik évben a földműves izzasztó fáradozomait áldással jutalmazták, a másikkban pedig őt teljesen tönkre teszik. Ha e buzgalmat még a vasutak szaporodtával nagyobb kiterjedést nyerendő gőz alkalmazása és a nyelv általánossága elősegítendik, kiszámíthatlanok azon dús eredmények, mellyek utódinkra tudományosság tekintetéből várnak. A természetbúvár ekkor, elegendő költség létében, egyik hónapban a genfi, másikkban a Koko tó mellett ereszkedhetik vizsgálódásokba; a tudós világ képviselői pedig egyik évben Árok szálláson, másikkban Arakán környékén tarthatják nagy gyűléseket.

Tíz évvel ezelőtt csak négy bolygót hirdettünk Mars és Jupiter között, mint egy szétrombolt nagyobb tömegnek részeit keringeni a nap körül: most ha huszonhat illyenről szólunk is, nem leljük magunkat kellő biztosságban, eltaláltuke a valódi számot; mert ha minden nyolcz évben 22 találattik föl, mint ez történt 1845—1853-ig: akkor rövid idő mulva száma sem lesz e romtömegeknek. Egy szorgalmas számoló, kit a költészet nyájjas kertében ábrándozók széles jó kedvökben könnyen szobatudósnak neveznének, fölszólítja 200 mérföldnél távulabb lakó barátját, keresné föl távcsövek segélyével azon eddig ismeretlen bolygót, mellynek létéről számolása kezekedik: amaz enged a kihívásnak, kutatja az égi testet a kijelölt helyen, és szerencsésen megleli! Megleli, ha nem tévedünk, naprendszerünk végső szegélyén. Hatvan évvel ezelőtt Galváni börtmentesült békái történetesen eszközlött villanyhatás által vonaglásba hozattak; Volta kísérleteiben a békákat nélkülözhetőknék nyilvánítá, s e nyomon indulva tudósaink az évezrek folytában kötve tartott vegyelemeket szabad lábra állíták; e nyomon indulva adtak létet azon láthatlan hírnöknek, melly pillanatnyi gyorsasággal, száz meg száz mérföldeken keresztül, hozza meg az emberi lélek gondolatait, vágyait, izeneteit. Ki nem látja ezekből a magasztos természettudományok műveltetésének túlterheltségét? Minélfogva jelen értekezésünkben a tudományosság említésekor leginkább a természetiek ismeretét értendjük.

Kitűzött czélunktól messze ragadó vállalat volna itt fölszámolni az eröművészet lökélyesbítését, a csatornák s vasutak használhatóbb előállítását, a kikötők javítását, a terméketlen sőt kártékony telkeknek gyümölcsözőkké alakítását a csuda művű hidakat, mellyeket korunk bármilly ellenszegüléssel szembeszállni bátorzkodó építészaink különféle tájakon létesítettek; mert ezek amúgy is köznyelven forognak, vagy más munkákban olvashatók: itt csak azt jegyezzük meg, hogy miket mi jelenleg fönségeseknek, talán utánozhatlanoknak rebesgetünk, néhány évtized mulva unokáink előtt csekélységeknek fognak látszani; ha tudniillik nekik is úgy kedvezend a kor újabb találmányok előhozására, mint ez korbeliinkkel történt. Mert nem egyes emberek vagy nemzetek, hanem a kor tulajdonkép a föltaláló. Ugyanis miután az emberi társaság a haladás bizonyos pontjára jutott, természetesen segítelve a körülményektől, kisebb vagy nagyobb szerű találmányoknak jó birtokába. Illy esetben az általános szellem már a föllelhetési utra vezetett, és ha egyik egyén a föltalálás dicsőségében nem részesül, részesül a másik. Midőn ennél fogva a műveltség magasb fokán álló nemzetek (franciák, angolok, olaszok, németek) kizárólag maguknak akarják tulajdonítani valamely nagyobb szerű tárgy, például a gőzerőmű föltalálását¹⁾, és az elsőség fölött gyermekesen czivódnak, igen korlátolt nézponthól indulnak ki. A föltalálás azon koré, mellyben történt. Beállott a 15-dik században a nyomdászat föltalálásának kora: és a nyomdászat föltaláltatott. Veszteglenni annyit tesz, mint visszamenni. Az ember nyugtalan lény: adj neki kedvező körülményeket, és halmozni fogja egymásra a fölfödözéseket. „Ki tudja“ mond Babbage, „mennyi rejlik még használatunkra betakarítandó; melly fölfödözés fogja ismét az emberi ügyek folyamát másfelé hajlítani; melly kincseket tartalmaz még a levegő és az óceán utódink által nyilvánosságra hozandókat; milly erők szunnyadnak még a mezők dudváiban, vagy a sziklahegységek üregeiben; mennyiben leendhet még a föld bebörtönzött s magát Aetna testvéreinek csak néha szellőztető tüze, vagy a sarkvidék örök jege hasznunkra? Az idő soha sem mérítheti ki a természet kincseit, soha az emberi ész fogásait.“ Kétségtelenül támadnak ezután is Curtoisk és Balardok, kik az iblany s büzeny csipős rokonit a tengerben fölkeresendik. Lépcsőnként kell tudniillik az emberiségnek haladni ismeretei tágitásában, és türelemmel elvárni azon kort, melly a fölfödözésekre alkalmasnak mutatkozik.

A mondottak elfogulatlan megfontolása mutatja, hogy valamint jelen korunkat nem tarthatjuk a tudományosság lökélyére jutottnak, de igen ollyannak, melly anyagokat nyújt a későbbi fölfödözések könnyítésére: úgy korunknak a múltén föltülemelkedő tudományossága is bizonyos alapra fektetett, mellyet gondolkodó elődink vetettek meg. Tudományos állapotunk e tekintetben hasonlít egy növényápolásra kiszemelt telekhez, mellyet apáink körülárkoltak, a tenyésztésre alkalmas földfajokkal meghordottak, ágyakra osztottak, ásás, ültetés, öntözés, tisztogatás által gyümölcsözővé tettek, és a termékek változtatását, nemesítését, szaporítását reánk bízták. Miveltetett pedig e telek kitünő szorgalommal már az ó korban, melly alatt a történésszelkkel tartva Urunk Megváltónk megjelenéseig eltelt időt értem. Az e korban élt nagy szellemek valóban megérdemlik, hogy emléköket tiszteletben tartsuk; kik ha mesterkélt rendszerekbe nem öntötték is ismereteiket, elszórt elmeműveik mindazáltal kiaknázandó gyémántok gyanánt félreismerhellen böcsüek s érdeműek; sőt föllehet számos olly állításaikat hozni, mit jelen értekezésünkben résznyire meg is teendünk, mellyekből kiviláglik, hogy az újabb kor bölcsseit magasztalóknak nincs teljesen igazuk, miből tülhévvel fölkarolt kegyenczeiket az eredetiség egyedüli példányai gyanánt kürtölgetik. Mert mik volnánk mi most, mi művelt európaiak tudományosság tekintetéből, ha a romboló perzsák Darius és Xerxes idejében győztes zászlóikat Athéne és Spárta tornyaira föltűzheték volna? Mellyik fokára jutandottunk eddig az ismereteknek, ha a nevezett ellenek a görög műveltség szellemébresztő s éserősítő növényét első sarjában kertészeikkel együtt kiirtják, és hódításaikat folytatva a nyugati tartományokat pusztító vandallokként elárasztják? „Akkor“ mondja egy újabb kori jeles történésszünk „Phidias és Praxiteles a márványba lelket nem öntenek, Pindar az emberiséget föl nem vidítja magasztos énekeivel, Euripid nem csal ki az érzékenyek szemeiből édes könnyeket, Herodot és Xenophon a csudákkal határos tetteket meszszeható hangokkal nem hirdeti, Plato és Aristoteles megfosztatnak azon eszközöktől, mellyekkel a bölcsesség kincseit valának fürkészendők, Sokrates és Epaminondas magas

¹⁾ De Caus, Morland, Branca, Mattheusius.

erényeiket nem tükrözik vissza utánzásul unokáikra. "Hol lettük volna föl ez esetben azon összfüggesztő köteléket, melly korunk tudományosságát, mint alább láthatjuk az ó koréval olly szoros kapcsolatban tartja? Sokat, nagyon sokat köszönhetünk az ó kornak, és örök szegényünkre válnék, ha mint a chinaiak, a kapotakkal megelégedve, rizsevés és theaivás mellett tesileg meghízva, lépcsőnkénti haladást és előmenetelt nem tanúsítottunk volna!

De ez utókor több izben hálátlannak mutatkozott azon nagy elődök iránt, kiktől anyagi és szellemi javainak biztosítására öröklé a szükséges ismereteket, nagyban üzve azt, mit az agarasztársaság némelly tagjai a boldog időkben az adózó néppel vetései rongálása által éreztettek. E neme a hálátlanságnak nem egyéb emberi gyarlóságunk büszke nyilvánításánál, mellyben nem csak féltudós és könnyelmű ifjak, hanem korérett férfiak, s köztük olyanok is részt vettek, kiktől a tudományos kiképzettséget elvitázni nem lehet. Állításunk támogatására a régi tudós világ egyéb böcsmérloit mellőzve csak egy példát hozunk föl. Az általánosan ismert Funke s Lippold nevével hordozó természet- s műtani szókönyben, mellynek újabb tíz kötetű kiadása 1824—1827. Bécsben jelent meg, s mellynek kiállításában, mint a czimlap erősíti, több tudós dolgozott ¹⁾, az ős népektől a természetiek tudományos ismerete egészen megtagadtatik ²⁾; és miután az egyiptomiak tudományossága egyetlen kérdéstétellel lesújtott ³⁾, az előbb bókkaal kísért görögök sem maradnak kurholás nélkül ⁴⁾. És mintha ez ősök csak rémes sötétségben tapogatódtak volna, a nélkül hogy abból kibontakoznának: a 17-dik század elejére, midőn Baco verulami báró ide tartozó munkáival föllépett ⁵⁾, és szerintök a vastag ködöt szétozlatta ⁶⁾, teszik a természetudományok valódi keletkeztét. Tehát a 17-dik század előtt az emberfejek vastag ködbe valának burkolva, és e miatt az Istent is alig ismerték; mert a főnemlített tudósok előbeszédőkben némileg a természettudományokhoz kötik a Teremtő ismeretét ⁷⁾. Ezen talán nem annyira gonosz szándékból, mint inkább meggondolás hiányából, vagy divatszerűségből ekkép nyilatkozó munkatársak ellenében, az irt könyvek legrégebbike, melly a pogányok, eretnekkeresztények, muhamedánok, úgynevezett istentagadók, és az igazhitű tudósok legszigorúbb bírálata ment keresztül, és daczára e bírálatoknak nem csak nem vesztett tekintélyéből, hanem hitelessége még magasabb fokra is emeltetett, azt állítja, hogy már az első emberek közt is találtak olyanok, kik az ármányos vastag ködöt vékonyabbá tenni igyekeztek. Jubal a hegedülésnek és lantolásnak föltalálója vala; Tubalkain pörölylyel verő kovács vala, minden réz és vasművekben gyakorolván magát ⁸⁾, mire a tollát gerendába nem verő, szavait kötőfűken nem tartó, és minden embernek hortyogásától nem félt Molnár János, Jézustársasági pap, kinek életrajza számos magyar munkái mellett is mind az ó ⁹⁾, mind az újabbkori ismeretek tárából ¹⁰⁾ véletlenül kimaradt, vagy szándékosan kihagyatott ¹¹⁾, az általa iskolák számára irt bibliai történetekben a főlebbi idézmenyekre vonatkozólag e kérdést teszi: **Mi tanúságot vehetünk ezekből? Fel. Azt, hogy ne kevélykedjék az utóbbi világ, mintha minden mesterséget ő talált volna ki.** — De vastag köd borítá az emberek fejét verula-

¹⁾ Ph. Funke's und G. H. Lippold's neuestes Natur- und Kunstlexicon von einem Vereine mehrerer Gelehrten neu bearbeitet s a t.

²⁾ Man darf hier (ez a Naturlehre szak alatt áll) eben so wenig wie in anderen Fällen, z. B. in der Naturgeschichte, an eine wissenschaftliche Kenntnis denken, diese entstand erst späterhin unter den Griechen. VI. 113. l.

³⁾ Was hat man nicht an den Alten gerühmt? U. o.

⁴⁾ Verfielen aber auch auf allerlei Subtilitäten, und Träume, wobei manche ihre Gelehrten sich weit von dem Wege der Natur entfernten. U. o.

⁵⁾ De dignitate et augmentis scientiarum. — Novum organum scientiarum.

⁶⁾ Im Anfange des 17-ten Jahrhunderts bemühte sich endlich der berühmte Engländer Bacon v. Verulam den dicken Nebel zu vertreiben, der bisher die Köpfe umhüllte. VI. 114. l.

⁷⁾ Nicht zu viel sagen wir, wenn wir die Naturwissenschaft eine göttliche nennen! Denn ist es nicht sie, die den Unglauben dämpfte, und den Aberglauben aus seinem tausendjährigen Aufenthalte vertrieb? Ist es nicht sie, die uns den Schöpfer aus seinen Werken erkennen lässt, und unseren Geist seiner vorgezeichneten höhern Bestimmung entgegenführen hilft?

⁸⁾ I. Móz. IV. 21.

⁹⁾ Közhasznú esmeretek tára Magyarországra alkalmaztatva XII. kötet Pesten 1831—1834.

¹⁰⁾ Hat kötet. Pesten 1850—1854.

¹¹⁾ Horányi „Memoria Hungarorum“ czimű munkájában róla többi közt ezeket mondja: Stylus huius auctoris nitidus est, et nativa pulchritudine sine tumore adsurgens. Nevezetes munkái: 1) Régi jeles épületek. Nagy-Szombatban 1760. — 2) A megtérő Református elmékedése U. o. 1761. — 3) Az igaz penitencziatorító bűnösnek eleven példája. U. o. 1763. — 4) Az anyaszentegyháznak történetei 1769—1771. három kötetben. Ez utolsó munkája, az 1600-dik évvel befejeztetik, mire Horányi megjegyzi: Dolendum quod haec historia ecclesiastica ad nostra tempora usque non sit producta, ut hac ratione egregium historiae ecclesiasticae patrii idiomatis possideamus monumentum. Optandum igitur est, ut alter quispiam, si Auctori Cl. desit voluntas, opus compleat.

mi Baco előtt, azon emberekét, kiknek egyike 3000 év előtt így irt: Ő (az Isten) adá nekem mindazoknak, a mik vannak, igaz értelmét, hogy tudjam a világ rendezetét, és az elemek erejét; az időnek kezdetét, végét és közepét; a változások fordulatait; az idő viszontagságait; az esztendő forgását és a csillagok rendszereit; az állatok természetét; a vadak boszuját; a szelek hatalmát; az emberek gondolkozását; a növények különbségét, és a füvek erejét ¹⁾. Ha a magasztalt verulami Baco, ki a mennyiségtannak alapos ismeretével nem bírván az öt félszázaddal megelőzőt Kopernik világrendszere ellen kikelni bátorzkodott, a természettudomány tárgyait előakarta volna sorolni, bajosan akadandott ezeknél határozottabb és kimerítőbb részletekre. — A mindnyájunk előtt ismeretes Virgil, ki villámeszéneke dicső szikráit csak akkor kezdi csillogtatni, miután nyájdörversein három, gazdasági munkáin hét, Aeneisin pedig tizenkét évig dolgozott, honnan érhető a tot congesti noctesque diesque labores, azon tudományos tárgyakat, mellyek a Dido által Aeneas tiszteletére adott lakománál énekeltek, ekkép írja le:

Cithara crinitus Iopas

Personat aurata, docuit quem maximus Atlas.

Hic canit errantem lunam, solisque labores;

Unde hominum genus et pecudes; unde imber et ignes;

Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones:

Quid tantum oceano properent se tingere soles

Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.

Ezekhez méltán adatik azonnal: Ingemiant plausu Tyrii, Troesque sequuntur ²⁾; mert az általánosan megtapsolt énekben a hold s nap keringése a csillagászatot, az emberek s állatok honnan léte a mindenség eredetét, a zápor s tüzek a légtünettant, a természettudományok mindannyi nevezetes ágait képviselik. Azonban ilyeneket korunkban figyelemre méltatni már nem divat; a régi remekírók bősége kivált a mult évtizedben majdnem egészen elenyészett; olvastak ifjaink s öregeink fillértárolatokat, irodalmi dereseket, újabb költeményeket, regényeket, színműveket: a komolyabb tudományok pedig, mellyeknek alapját a remekírók vetették meg, mint elavult obscuritások mellőztettek, és azért nevezte egyik továbblátó hazánkfi az illy olvasmányoknak kelletlenül nagyobb fontosságot tulajdonító közönséget komédiásoknak ³⁾. Az új tanrendszer azonban, úgy látszik, segített a bajon, és megszeretteti ifjainkkal azon latin s görög írókat, kik bármilyféle tudományosságban példányul szolgálhatnak. A régi remekírók figyelmes olvasásánál a különben már más tanzakokban jártas egyén fölvilanyozva érzi magát olly értelmények kifejtésére, mellyeket az illető szerzőnek felvilágosítói minden éles belátásuk mellett sem voltak képesek a szövegből kibővíteni. Midőn illy készültsgű egyén például a Soracte hegyén havat látott Horácznak e verseit olvassa:

Coelum ipsum petimus stultitia, neque

Per nostrum palimur scelus

Iracunda Iovem ponere fulmina ⁴⁾,

önkéntelenül eszébe jut Franklin, ki a villámhárítót föltalálva az előtte közel 2000 évvel élt római költész gyanítását igazolta. Midőn olvassa a furfangos Ciceróban: Si innumerabiles unius et viginli formae litterarum vel aureae vel qualeslibet aliquo coniciantur, posse ex his in terram excussis Annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici ⁵⁾, könnyen arra a gondolatra jöhet, hogy a nyomdászat eszméje megvolt már e bölcsész-

¹⁾ Bölcs. k. VII. 17.

²⁾ Aen. I. 744.

³⁾ Mi szüksége egy nemzetnek Jupiter helyeire, egyenes emelkedéseire, és elhajlásaira? mi szüksége ugynevezett honi ügyeken, czivakodásokon, operán és dramán, mert nagy komédiások vagyunk, túlméne, a földre általában vetni egy kis pillanatot, sőt még a világegyetembe is merülni? De ha már szükségéről szólunk, akkor megvallom, hogy mindezekre szükségünk nincs. Nincs szükségünk szük eszméinket tágitva, aljas önző gondolkodásmodunktól megválva egyebeket is tudni; valamint általában nincs szükségünk fölvilágosodott, és polgárisodott nemzet lenni. A mi szükséges, az elkerülhetlen, azt a természet maga adja. Az égi s földtekék használata. Bécsben 1840. VI. l. — A különben sok más egyebet is feketének látó Rousseau mondja: Il faut des spectacles et des romans à une nation corrompue.

⁴⁾ I. Od. III. 33.

⁵⁾ II. Nat. Deor. 37.

ben, mint ezt előttem Budai Ésaías uram is észrevelte¹⁾; mert mi egyéb a nyomdászat, mint néhány bötűalaknak valamely érczből számos példányokbani létrehozása, és tetszésszerűtől összerakása olly czélből, hogy ez állapotbani nyomukat maradólag föntartsák. Midőn Nasoban ezeket találja:

Adspicis ut veniant ad candida tecla columbae,
Accipiat nullas sordida turris aves.

Horrea formicae tendunt ad inania nunquam sat.²⁾

nem tartja feltűnőnek, ha nagyobb városokban a kereskedők boltjaikat kül s beldíszszel a fényüzésig kiczifrázzák, hogy minél több látogató s egyszersmind vevővel találkozhassanak. Hiszen az egyszeri deák is vonakodott a turpis árosnőtől cseresnyét vásárolni. Legyen ennyi elég gondolatébresztésül.

Térjünk már most közelebb földadatunkhoz, és emeljük ki a történelem tárházából hacsak vázlatosan is, mit s mennyit tettek az ó kori gondolkodók a természettudományok kiművelésében. Állítsuk azután őket összehasonlítás végett az újabbak mellé, hogy világosban kiünjék, kiket méltányolhatunk inkább, azokat e, kik homályban, szükséges segédszerek, kormányok pártolása nélkül, csupán az ész, ez isteni szikra sugaltat követve működtek: vagy azokat, kik a megkezdett munkát, talán ezért évi fizetést is huzva, könnyebben folytathatták, miután tudniillik elődik az ellenszegülő gátokat lerombolva, nekik a tovább haladásra kényelmes ösvényt nyitottak. Amerikát is könnyű volt föltalálni Colombo után. Általánvéve dicsőítendő egyéneink legtöbbjeinek fő törekvése a volt, hogy a kortársaik előtt elrejtett igazságokat vagy fölfödözzék, vagy a már fölleltekelt újabb védvekkel támogatva földerítsék. Ha talán e törekvés némelyeknél nem ütött is ki kedvező szerencsével, kiket tudniillik a szerföldről, s nem elég józan ujtási hév képtelen vélemények fölkarolására ragadott, mint például midőn a földet egyik köb-, a másik oszlop-, a harmadik dob- vagy asztalidomunak állította: ez csak odavetőleg s alkalmasint ellenmondási viszketegből történt; mert az azon korbéli bölcsészek legnagyobb része a dolog valóságát minérteményünk szerint állította, s magyarázta; sőt az előkelőbbek nagyszámu olly elveket, véleményeket s igazságokat, melyeket sokan későbbieknek, tehát újabb kor szülötteinek tartanak, majdnem ugyanazon okokból hoznak le s világosítanak föl, melyekkel mi tudományos munkáinkban föllépni épen nem szégyenlünk. E részben első helyre tesszük az atomok vagy parányokrólí véleményt, mellynek régiségéről kétkednünk nem lehet, miután azokat már sidoni Moschus tanítá, Leucippus, Democritus, Epicurus rendszerbe hozá, Lucretius fölébreszté, Cicero érdemesnek tartá, hogy róluik bölcsészi munkáiban szokásaként túlómlő szóbüdséggel értekeztek, Gassendi táplálá, s ez által a vele egykoru híressé vált Des Cartesnak utat nyitá forgonyinak (Vortex) előállítására. Ha félregondoljuk a Cicero által is méltán megrótt világyszármaztatást, mi az atomok történetes összetűközésének eredményeül tekintük: a többire nézve a parányászok elmélete, bár nem kevesektől ostromoltaték, sértetlenül maradt meg korunkig: Newton erre alapította természeti bölcsészetét; a világ kiömlését védő, most már féligmeddig szárnyaszegett párt csak e föltét mellett boldogul nézeteiben; a legújabb vegytan, melly a vegysulyoknak számértékbeni meghatározása által napjainkban hallatlan előmenetre vergődött, szinte az atomokon, mint biztos alapon építé rendszerét, tehát azok véleményén, kik ezelőtt közel harmadfélezer évvel okoskodtak. Ezek létéből s romolhatlanságából fejté ki Lucretius³⁾ azon híres mindenségi törvényt, melly így hangzik: A természetben mi sem vesz el, midőn irá:

Pereunt imbres, ubi eos pater aether
In gremium matris terrae praecipitavit.
At nilidae surgunt fruges, ramique virescunt
Arboribus; crescunt ipsae, foetuque gravantur.
Hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum:
Hinc laetas urbeis pueris florere videmus,
Frondeferisque novis avibus canere undique silvas.

¹⁾ A régi tudós világ históriája. Debreczenben, 1802. 684. l.

²⁾ I. Trist. IX. 7.

³⁾ De rerum natura l. 251.

Hinc fessae pecudes pingues per pabula laeta
 Corpora deponunt, et candens lacteus humor
 Uberibus manat distentis; hinc nova proles
 Artubus infirmis teneras lasciva per herbas
 Ludit etc.

Haud igitur penitus pereunt, quaecunque videntur:
 Quando alid ex alio reficit natura, nec ullam
 Rem gigni patitur, nisi morte adiutam aliena.

Megmutatja, hogy a testek parányai láthatlanságuk daczára is léteznek:

Nequeunt oculis rerum primordia cerni;

fölhözza a szelet, illatot st. mellyek szinte láthatlanok, és még is testek. A fajsulyok különbözőségét a parányok nagyobb vagy kisebb számából magyarázza:

Cur alias aliis praestare videmus
 Pondere res rebus, nihilo maiore figura.
 . . . Est nimirum id, quod ratione sagaci
 Quaerimus admistum rebus, quod inane vocamus ¹⁾.

A fölhozott parányokat nehézséggel bírónak állíták védeik, honnan a nehézség mostani elméletére juthattak utódi, miután Straton figyelmezteté őket, hogy a testekben természetes nehézség létezik, a könnyűk a sulyosabbakon úszván.

A természettan nagy magasztalással említi Kepler törvényeit, s őket a mai csillagászat fő alapjának nevezi; Newton nehezkedési elméletét pedig, mint a vizsgálódó ész remekét majdnem isteninek hirdeti, és hogy a főséges eszmének keletkezése a prosaiságon fölülmelkedjék, annak csinosbítására a mindenki előtt ismert almaesésről költeményt sem általlotta bevenni körébe, holott Plutarchusnál régen állanak ezek ²⁾: Ha a testek részei egy ugyanazon hely felé igyekeznek, és a központ felé hajlanak: a föld is nem azon okból, mert a mindenség központja, hanem minthogy maga egy zárt egészet képez, mindent mi nehéz, mint saját részeit magához ragadja. Tehát a földdeli rokonság az oka, hogy a tőle ellőköt tárgyak bizonyos erők által reá ismét visszahozatnak. Valamint tudniillik a nap mindazon részeket, mellyekből áll, magába hajlja, úgy a föld is az elhagyított követ, mint hozzátartozót visszaköveteli. Newton ezeket így fejezi ki: *Vis centripeta est, qua corpora versus punctum aliquod tanquam ad centrum undique trahuntur, impelluntur, vel utcuque tendunt* ³⁾. Az általános nehezkedésről pedig, mellynek nemcsak kifejtése, hanem fölélése is kizárólag Newtonnak tulajdonítatik, 500 évvel Kr. sz. e. Anaxagoras így irt: „Az égi testek mozgásuk alkalmával a földre nehezkednek“. És midőn kérdezték mért nem esnének reá, felelé „hogy ezt épen a körbeni mozgás gátolja“; melly felelet elméletünket a központi mozgásról egész terjedelmében viszhangozza. A imént idézett Lucretius, ki a mozgóléget vagy szelet vak testnek nevezi, világosan állítja, hogy azon tan, mellyet mi általános nehezkedésnek mondunk, az epikuri rendszernek elve volt ⁴⁾. — Midőn mi a természettanban a központfutó erőt tárgyaljuk Newtont követve fölvilágosítási példaul a parittyába zárt követ használjuk. *Lapis in funda circumactus, úgymond ő, a circumagente manu abire conatur, et conatu suo fundam distendit, eoque fortius, quo celerius revolvitur; et quamprimum dimittitur, avolat.* — — — *Par est ratio corporum omnium, quae in gyrum aguntur.* Régi eszme ez, melly Plutarchnál ekkép fejeztetik ki: „Hogy a hold le nem esik, okozza a mozgás és a hevesség, mint azok, mellyek parittyába zártan körben hajtának, nem eshetnek le“. Ki nem látja ebből a holdnak mind központkereső, mind központfutó erejét, mellyek egyike a holdat a földhöz szegezi, má-

¹⁾ U. o. 359.

²⁾ A görög idézményeket magyarítva adtam, hogy ne csak a mostani tanulók, hanem iskoláinkból az elevesztett rendszer idejekor kikerültek is megértsenek. A latin szöveget pedig eredetiben hoztam föl, minthogy ennek értését kivált élemedettebb olvasóimról méltán fölteszem.

³⁾ Princip. Philos. nat. def. V.

⁴⁾ De rer. nat. V. 510—770.

sika öt keringésuljában megtartja. Midőn a régiek több világ létét állíták, mellyek mindegyikének külön központot adtak, ugyanazon gyermeket csak más néven szólították, és világoknak mondák, mit mi csillagrendszereknek nevezünk, s mellyek a kisebbektől kezdve a nagyobbakig akként következnek, hogy a hold részecskéi egymásra nehezkedvén annak központja felé vonzatnak, az egész hold nehezkedik a földre, a föld holdjával együtt a napra, a nap mind maga, mind rendszeréhez tartozó, tehát vonzaskörén belül létező testek a közel 40 bolygó, s másodbolygók nehezkednek egy más központi nagyobb testre s így tovább. A rendszerekről szólva el nem mulaszthatjuk olvasóinkat figyelmeztetni, miszerint azon tantételt, mellynél fogva a nap (Kopernik szerint) a mindenség központján nyugszik, tehát maga körül a földet (Kepler szerint) kerülékvonalban jártatja, mi alatt ez a napi mozgásában ugyanazon csillaghozi visszatérteig tengelye körül 365-ször fordul meg, a régiek előtt is ismeretes volt. Hogy azonban ez eszme nem terjesztetett, s általánossá nem vált, oka volt azok féltékenysége, kik általa a vallást sértetni gondolák, mint Plutarchus észreveszi, midőn a nevető Luciust így beszélteli: Hallod e, ne vádolj bennünket istentelenségről, olly módon, mint Aristarchus gondolá, hogy samosi Cleanthest vallássértés miatt kelle a görögöknek megidézni, mint-ha az a mindenség isteneit s Vestát mozgásba hozta volna: minihogy ezen ember iparkodott azokat, mellyek az égen föltűnnek, bizonyos okoskodásokkal oda magyarázni, hogy az ég nyugszik, a föld pedig ferde körben kering, és az alatt tengelye körül is forog ¹⁾. Itt már a ferde kör is említettik, mi nem egyéb a kerüléknél (Ellipsis), milly pályában kivétel nélkül haladtatja az ujjab csillagászat a bolygókat s üstökösöket a nap körül. Valóban bámulni lehet, hogy e régiek, Nagy Sándor kora előtt olly időszakban, midőn a földnek alig voltak ismeretesek egyéb részei, mint a földközi tengert közvetlen övedzők, e tetszőleg vesztglő földön csupán a csillagoknak naponként előforduló mozgását vehetvén szemlére, azon merész gyanakodásra jöhettek, hogy e mozgást a földmozgás eredményének tarthatták, a földet pedig, mellyet érzéköknek hódolva méltán téllennek és iszonyu súlylyal bírónak tekinthettek, égi test gyanánt folytonos görbe vonalban haladni állíthaták! Vessük össze a régiek által észrevett keringési időket némelly bolygóknak a mostani csillagászokéival, kiknek az időmérésre ingaórák, a szemlélésre kényelmes csillagdák, ezekbe kerülő eszközök, az elődöktől fönmaradt munkák állanak készen a vizsgálásra: és látni fogjuk, milly közel járultak a valóhoz az ezelőtt 2000 évvel élt apáink:

Saturnus keringésideje a régieknél	30 év	; a mostaniaknál	29,454 év.
Jupiter	12 „	„	11,857 „
Mars	2 „	„	1,880 „
Hold (fényváltozati)	30 nap	„	29,530 nap.

Mellyik gyalókai ember volna képes vizsgálatit illy fényes eredménnyel koszoruzni? Sőt Cicero Archimedről állítja, hogy a bolygók mozgását gépezet által érzékítette, mit az ujjabak közül a 14-dik században Dondus János és utána többen ismétettek. Archimedesem arbitantur plus valuisse in imitandis sphaerae conversionibus, quam naturam in efficiendis ²⁾. — Hires Kepler harmadik törvénye, melly szerint a bolygók keringésidőinek négyzetei ugy vannak, mint naptóli távulaik köbei; örült fölállítója, hogy e nagyhasznu igazságot, mint 15 évi szorgos vizsgálódásinak eredményét nyilváníthatta. Ezt a régiek igaz olly szabatosággal nem adták, de mégis tanították, hogy föllelhető bizonyos arány, melly az idők s távulok közt létezik, miről Plutarch így szól: Némellyek a tekék sebességében, mások inkább a közökben, meg mások a csillagok nagyságaiban, egyebek végre, kik legelmésebb viszonyt látszanak tartani, a körülforgási utak átmérőiben keresik ezen arányokat ³⁾. Az eszme tehát meg volt, ha a kiviteli eredmény hiányzott is. A régi egyiptomiak azt tartották hogy a hold tömege a földénél 72-szer kisebb: mi jelentéktelen különbséggel azt tanítjuk, hogy 70-szer. A naput ferdesége a chinaiak előtt régen ismert volt; Csü-Kong ezt Kr. sz. e. 1100, tehát 3000 évvel ezelőtt 23° 52'-re tette. Nagy helyeslést nyert legujabb korban némelly csillagászok azon eltérése a

¹⁾ De facie in orbe lunae.

²⁾ H. Nat. Deor. 35.

³⁾ De animae procreatione.

régiektől, hogy a csillagképekkel semmi hasonlóságot nem mutató emberek, állatok s egyéb részint mesés, részint történelmi tárgyak helyett kiadott égrajzaikban inkább mértani idomok által tették megismerhetőkké az állócsillagokat: pedig a kínaiak régi égábrái mind ilyenek. Beteljesedett ez által tudniillik, mit a Szentírásban olvasunk: A leendőek már voltak és megtörténtek; Isten megújítja az elmúltakat ¹⁾.

Térjünk át az égi testek természeti tulajdonira, és ha kendőzellenül állandunk ki a síkra, látni fogjuk, hogy ezekről most is csak annyit tudunk, mennyit a régiek, és nem is kecséget remény, hogy ez érdeken jelentékeny haladást tehesünk. Az ezt tagadni vágyók talán a távcsők tökélyesítéséhez folyamodnak? Lássuk tehát ezeket. A legjobb frauenhoferféle ilyenmü készítmények nagyító ereje sem haladja meg a 800-at; de tegyük, hogy távcsöveinknél sikerülne 10000-nyi nagyítást eszközölni, akkor a hold (ezt vesszük csak föl az égi testek közül, mint a többinél hasonlíthatatlanul közelebbet) azon része, melynek képe a távcsőben föltűnnék, tőlünk 5 mérföldnyi távban látszanék: de e távban néhány száz lábnyi magasságot még nem lehet jól kivenni, úgyannyira, hogy péld. 500 lábnyi magasság, millyen körülbelül Szent István tornya Bécsben, a vonalnak csak $\frac{3}{5}$ -öd részét tenné, tehát csak valamivel látszanék nagyobbak a kürtöny-nél (Stentor Mülleri) az ázalagok osztályából. De nagyon távol vagyunk attól, hogy illy nagyítást létesíthesünk; sőt létesítés esetében sem vennők hasznát ügyességünknek, hacsak egyszersmind ki nem találnok a módot a lég állatszallanságát azon fokban kisebbiteni, melyben a nagyítások nőnek. Mert tetteg a légrézecskek mozgása annál észrevehetőbb s annál zavaróbb hatásu a vizsgálatra, minél jelentékenyebb a nagyítás. Bessel a königsbergi csillagász tapasztalása szerint a hold vizsgálására még a legtisztább levegőben is ritkán használhatók sikerrel 300-szornál erősebb nagyítási távcsők: illy 300-szori nagyításnál pedig a holdon létező tárgyakat csak akkoráknak látjuk, mint annak egy $27\frac{1}{2}$ ujjnyi átmérőű rajzában, és az illy féle rajzban egy ujjnyi hoszra 17 mérföld jut, minthogy a hold átmérője 468 mérföld. Ezt képzelhetjük például olly földképekben, melyekben Lévatól Jászberényig érő egyenes vonal egy ujjnyi hoszsu. A jövő vizsgálok tehát, ha magukat vagy másokat ámitani nem akarnak, nehezen fognak várokat, tornyokat, annál kevésbbé szárnyas embereket keresni vagy találni a holdban, hanem inkább azok bővebb fejlegetésére fordítandják igyekezetüket, mik eddig a hold fölületén észrevétettek; ezek a hold változó s állandó foltjai. A változó holdfoltokat csupán észlelés után hegyek árnyékainak hirdette Democritus, mit korunkban Galilaei biztosan csak akkor állíthatott, midőn távcső volt kezében. Az állandó foltokat a hold anyagának különböző sajátságából származtatják az ujjak; de ezt már a stoikusok és Pythagoras is tanította. — Mi a napot illeti, a stoabeliek azt legtisztább tüznek tarták, Xenophanes égő fölleghez hasonlítá ²⁾, és ez utólsóótól nem igen különbözik az ujjak véleménye, kik a napot lakhatónak vevén föl, magvát homályos testnek tartják, melyet az általunk szemlélhelő, és némelly népektől istenített ragyogó légköpeny főd, mely a gazdálkodás gondolható legfőbb fokában áldástárasztó melegét s világát mind a rendszeréhez tartozó bolygókkal, mind magával a nap magvával közli. — De a természetet csak anyagi szempontból méltánylok mindezekre azt mondhatják, mi jó háromlik reánk abból, ha tudjuk mikép keringnek az égi testek, mi az a nehezkedés, milly tökélyre vihetők a távcsövek, s több efféle; hiszen ki a gyufát, hengeralmot, horganyalyi mosást föltalálta, több hasznót hajlott az emberiségnek, mint Kopernik egész rendszerével, Kepler minden törvényeivel, s Newton nehezkedési elméletével; sőt mióta a távcsők föltaláltattak, több vaksi ember van a világon, mint az előtt ³⁾, és mi már most távcső nélkül nem vagyunk képesek látni Merkur bolygót, melyet mégis a régiek jól ismertek. Legyen igazuk ezeknek, miután nem tehelünk róla, hogy az izlés különféle; hogy a vig s érzékileg gondolkodó ember a természetet gyönyörkertnek, édennek; a búskomor szomorúság honának, siralom völgyének, és minden élő lény roppant temetőjének tekinti; míg a gonosztevő rettenetes oldalára függesztvén figyelmét

¹⁾ Prédik. III. 15.

²⁾ Plutarch. Plac. Philos. II. 20.

³⁾ Lübsen által irt, s Altonában 1845-ben nyomtatott illy czimű könyvnek: Ausführliches Lehrbuch der Arithmetik und Algebra, előbeszédében többi közt ezeket olvashatni: Nach Hufeland's Wunsch um der allgeraein zunehmenden Kurzsichtigkeit entgegen zu wirken, ist der eigentliche Text in diesem Buche durchgängig in t grössern lateinischen, die Augen nicht so angreifenden Lettern gedruckt.

olly országot képzel abban, melyben a sötétség szellemei uralkodnak, s boszuálló istenséget, mely kinzásra szánt lelkeit a rosztvők után küldözgeti: a vallásos és erényesnek ellenben, ki képes vágyait az anyagságból kiemelni, a világ s annak bizonyos változallan törvények szerint történetű tüneményei a legkellemesebb alakban jelennek meg; minéifogva benne oly hajlékot lát, melyben minden lényből szeretet szelleme szól hozzá; melyben a legfőbb lény végtelen különféleségben nyilatkoztatja ki mindenhatóságát, jóságát, bölcsességét az égi testek roppant tömegeitől kezdve a nagyitói állatkákig!

Állérünk a természettannak azon ágaira, melyek szükségosztatás, haszon, kényelem, vagy fényűzés nevelésére találtattak föl és mivellették ki. Ide tartozik a gép- vagy- s hangtan. A géptan kétségtelenül a legfontosabb s földi boldogságunk előmozdítására leghatályosabb tudomány. Ebben tagadhatlan, hogy mesterek az újabbak, csak óráinkat, s más különféle gépeinket tekintsük, melyek a gyárookban, bányaszat, tengerészet, földmívelésben és egyébütt működnek. De az emberi találékony ész nyomára e részben is akadunk az őskoruknál. Ha mellőzzük is, mint meselárgyakat a Homérnál említett aranykerekeken álló lábosokat, melyek maguktól mentek az istenek gyűlésébe, itt asztalok gyanánt szolgálóak, és tisztök végeztével mesterek (Vulcan) palotájába visszatérve ismét a falak mellé vonultak ¹⁾: megkell mindazáltal engednünk, hogy e korban már a gépi műfogásoknak ismerteknek kellett lenniök, különben illy képek és szemléldések nem termettek volna a költész agyában, vagy legalább az olvasókra nézve hatásukat elvesztendették. A géptan alkalmazásának nyilvánosabb nyomaira akadunk az egyiptomiak és számos keleti népeknél; mert különben az általuk emelt roppant építmények semmi esetben sem valának olly tökélyre vihetők, millyenben azok romjaik után itélve létezhettek. Bizonyos, hogy azok fölállítására szükséges vala az emeltyű, csigák, hengerkerék, lejlő, habár egyszerűségökben is, minthogy akkor az emberi erő megkimélése még nem vétették annyira igénybe. És ha megengedjük is, hogy a népek a nevezett gépeket csupán kísérleti s gyakorlati uton használták, a nélkül, hogy elméletökbe mennyiségtanilag hatoltak volna: mindazáltal a görögök ezen elméleti részt jó korán kezdték a tudományosság csarnokába bevezetni. Köztük Thales Kroczusnak a lydi királynak számára gépeket készíte, melyek segélyével az seregeit a Halys folyón átvezelhette. Még a 60-dik Olympias előt (Kr. sz. e. 540.) Ctesiphon s fia Metagenes olly gépeket találtak föl, mellyekkel rendkívüli súly s nagyságu köveket, oszlopokat, szálfákat az ephesusi Diána rejméje ²⁾ számára tovavihettek; melly világ csudája, minthogy vizenyős helyen építetett, samosi Theodor tanácsára az alap fenekére vastag rétegben törött szenet tiprottak, s erre szőrt s gyapjut fektettek. A gépek leírását olvashatni Vitruvnál ³⁾. Nagyon valószínű, miszerint Pythagorás szép gépészettani ismeretekkel kiképzetten tért vissza Egyiptomból Nagy Görögországba, hol tarenti Architás, kinek röpülő fagalambjáról Természettanunkban is emlékeztünk ⁴⁾, az eröműtannak első tanára vala, azt tudományos alakban tárgyalván. A géptanrólí írók közül első Aristoteles, ki e gyakorlati tudománynak azon alapelvét is fölhozza, hogy az erők egymásrai hatása sebességeikkel visszszásarányu. A görögök közt azonban a géptanra nézve legnagyobb érdemeket vivott ki magának a Cice-ro által is magasztalt Archimédes (Kr. e. 250.) Syrakusában. Ő a nehézségpont, és az ezen alapuló nyugtan föltalálója, ő az emeltyű törvényeinek világos kifejtője. Éles elnéje szerzeményeinek tartatik a vizcsavar, a végellen csavar, és a csigasor. Eröművészi lángesze következtében Hiero király számára egy olly hajót alkotott, mellynek mozgásba hozására, s egyszersmind kormányzására egy személy elégséges volt; ő az, ki ha nem gyujló tükrök által is, de igen ujonnan föltalált gépszerkezetével Syrakusát a rómaiak ellen jó ideig megvédte. A hignyugtan is, mellyen a testek fajsúlyairólí egész tudományunk alapszik, benne lelé mind föltalálóját, mind tudományos alakbai öntetését. — Az alexandriai eröművészek közül leginkább kitüntették magukat Ctesibius, és Heron. Az elsőnek tulajdonítja Vitruv a vizorgonát ⁵⁾, nyomóműveket, vizórákat. Heron minden szerszámot, s eszköszet az emeltyű elméletére hozott vissza, azokat a gyakorlati életbeni hasz-

¹⁾ III. d. XVIII. 73.

²⁾ Rejme, köznyelven templom; imaház = oratorium; egyház = domus unitatis.

³⁾ De Architectura X. 6.

⁴⁾ I. Köt. 89. §. a.

⁵⁾ De Archit. IX. 6.

nálhatás végett különféle módon őszszeköté, és a nagy terhek elszállíthatására szolgáló kerékműveket találá föl. Övé az eszme a most olly kiterjedten használt, s korunk főnebbállását mutatni látszó gőzerőművekről. Labdája, kutja, pohara a természettanból ismeretes.

A vegytanról csak futólag emlékezünk, megjegyezve azt, hogy nélküle az egészség fõntartására, vagy az elveszettnék visszaállítására törekvõ segédkezés, melyet gyógyászatnak, orvostannak nevezünk, nyomoru kuruzslássá aljasulna. Általános chemia nevét sokan ezen egyiptomi szótól chemi származtatják. E nemzetbéliék csakugyan ismertek többféle sókat s égvényeket; az agyagot építésre s edényekre égetés által alkalmazták, a fémek olvasztása, keverése, füstékek készítése; sör-, eczet-, szappangyártás, a holt testeknek rothadástól megóvása a földmivelés után fõ foglalkozásukhoz tartozott. A kõnléget fajtáival (könnyü s nehéz kõnszéneg) ha készíteni nem tudták is: gyanítható mindazáltal, hogy gyulékonysága nem maradhatott sokáig titok olly tartományban, melly vizzel idõszakonként elárasztatott, s apadás következtében posványok származtak, hol az állat s növénymaradványok erjedése gyorsítalík, mit az apadást követõ légromlás Alexandriában a ragályos lázak honában ma is tanusít. Illyféle lég vihetett fõszerepet az elhíresztelt Memnon szobrában, melly a monda szerint, ha reá a fõlkelõ nap sugárit veté, víg hangot ada, naplementekor pedig szomorút, s melly néha kõnyeket is hullata. A tudós fejek sokfélekép iparkodának e jelenetet, melyet ez esetre igaznak teszünk föl, magyarázni. Itt csak odavetõleg említjük, tartson róla más mit akar, hogy lehetõ, miszerint a szobor üregében kõnlég emelkedék föl, melly a szobor beljében homorúra vájt falazat által õszpontosított napsugarak hevétõl meggyulván azon jelenetet szülé, melyet mi kicsinyben vegyhangora által létesítünk. Hogy a kõnlég élenyléggeli elégeése alkalmával vizet ad, tehát az állítólagos kõnyeket okozhatta, a vegyészinas is tudja. — A görögöknek vegyészetbeni jártasságáról kezeskedik Hippokrates, ki a peloponnesi háboruban kiütött dõgvész alkalmával (Kr. e. 430.) csudagyógyítása által remekelt ¹⁾.

Mi a zenészetet illeti, ezt az egyiptomiak, zsidók, görögök s rómaiak már keletkeztek korszakában kezdték mivelni. Pythagoras a zenészet ismeretét az egyiptomi papoktól vette. Plátó állítja, hogy az egyiptomiak régen tudták, miszerint az ifjakat szép alakok szemléléséhez, és jó zenéhez kell szoktatni ²⁾. A zsidók kimenekülvén Egyiptomból háladalt éneklének. Mária Aaronnak nénje dobot vön kezébe, s utánna minden asszonyok dobokkal és sípokkal kimenének; kiknek elõéneklét Mária mondván: Énekeljünk Istennek, mert fõlségesen megdicsõítették, a lovakat s rajtuk ülõket a tengerbe veté ³⁾. Jericho falai kürtök fuvása közben omlottak le ⁴⁾. Tudjuk hogy e buzgalom késõbb is megmaradt a zsidóknál, mint az isteni tisztelét nyilvánítása. — A görögöknél mellõzve ismét a mesés kort, Archilochus (Kr. e. 720.). Tyrtæus, Terpander, Stesichorus, Alcaeus, Sappho, Mimnermus, Simonides, Pindarus, mileti Timotheus s többen, mindnyájan még Nagy Sándor kora elõtt részint mint bájénekesek, részint mint magasztalt zenészek tûnnek föl. Többi közt a lesbosi dálnok Terpander a héthuru lantot hozta be Spartába, s neki tulajdonítalík a hangjegyek fõltalálása (Kr. e. 650.), habár e dicsõséggel némellyek az õt 100 évvel megelőzõ Pythagorást iparkodnak is fõlruházni. A görög köztársaságok korában az olympiai, pythiai, nemei, s isthmusi úgynevezett játékokon, mint nyilvános népünnepeken, melyeket korunkban résznyire az iparmûkiállítások helyettesítettek, a legtekintélyesebb férfiak sem szégyenlettek mûködõ tagokként megjelenni, mi nem csekély ösztönül szolgált arra, hogy az éneklõk és zenészek is, mint az ünnep s gyõztesek dicsõítõi tetteleg részt vegyének a diadal fényében s megtiszteltetésben. Ezekben tüntette ki többi közt magát a föllengzõ Pindarus, kinek munkái nem futólag mulattató gyönyõrre, hanem századokra látszatván alkotva, tiszta örömet keltnék föl mindenkor abban, ki a régi Hellas lelkes nyelvét eléggé magáévá teszi, és elég képzõ tehetséggel bir a költésznek merész, és mégis biztos röptét követelheti. Nem csuda tehát, ha a maczedók világgyõzõ fejedel-

¹⁾ Egy újabbkori mulattató, de sok helyen felekezeti mérget lehelõ történetész róla nagy merészséggel ezeket írja: Der berühmte Hippokrates, den noch heutiges Tags kein Arzt übertroffen hat, und dessen Vorschriften man zum Theil noch befolgt, ging nach Athen, wo man einen Gott in ihm kommen sah sat. Strahlheim's Welttheater II. 334. lap.

²⁾ De Legib. II.

³⁾ II. Móz. XV. 20.

⁴⁾ Józs. VI. 20.

me, midőn Thébét elpusztította, a hajdan Pindarus lakta házat tiszteletből megkiméltette. — A rómaiak úgy mint másban, a zenészetben is a görögök utánzóí voltak.

Adjunk még a mondottakhoz egyikét szót a természettudományok egyéb ágairól: A tűzgolyókról (bolis), mellyeket a régiek ismertek ⁵⁾, az újabbak pedig, 1794-ig csak agrémeknek tartottak, a chinaiak és szomszéd népeik irott hagyományiban több helyen történi említés. Névszerint kibővüthető belőlük, hogy 644. Kr. sz. e. tavaszkor az első hónapban az ujhold Ou-Chin napján Saung (Ho-non) királyságban öt égi kő esett le. Úgy szinte időszámolásunk előtti 511-ben esék le egy tüzes golyó Toung-Kiunban, melly midőn a földre ért, kövé vált. Az elégiületlen földnép ez alkalmat megragadván a köre ezt véste: „A császár meghal, s birodalma föl fog oszlatni.“ De a császár a család koholót megbünteté, és a követ tűz által szétromboltatá. Illy adataik a chinaiaknak e tárgyról elég sürűen folytattainak egész a 16-dik századig, mellyeket Remusat Ábel gondosan összeszedett. — A delejéről Plinius többi közt ezeket írja: *Magnete lapide Dinochares architectus Alexandriae Arsionoes templum concamerare inchoaverat, ut in eo simulacrum eius e ferro pendere in aëre videretur* ⁶⁾. És ha e különben sok badarságot őszhalmozó szerzőnek leírásait olvassuk a fémekről, s ezek orvosi erejéről: az érintési villanyosság hatásáról ismeretet is fölleljük némileg a régiekben, mellyet korunkban Galváni s Volta után tudósink olly roppant terjedelmű fölfödözésekkel gazdagítottak. — A tudományok e korbéli ápolói távul lakván a nagyobb tengerektől, hajózásuk is csupán a közép tengerre szorítkozván, az árapály tüneményei vizgálására nem igen nyertek alkalmat; említetik mégis már Homérnál, hogy Charybdis örvény napjában háromszor emelkedik s háromszor sülyed ⁷⁾, ez állítás hibáját Strabo észreveszi ⁸⁾, mellyel az após költészi szabadságát használva, talán a hármasszám iránti tiszteletből kettő helyett hármat írt. Plutarch beszél, hogy massiliai Pytheas a dagályt a hold hatásának tulajdonítá; ez után könnyen mondhatta Plinius: *Causa in sole lunaque . . . moventur aquae ut ancillantes sideri avido, trahentique secum hausta maria* ⁹⁾.

De ennyi mostanra elég; mert nem történelmet írni, hanem csak ujjmutatást volt szándékunk tenni a régiek ismeretköréről azon czélból, hogy a minden nagyra szépre s jóra fejledező s hajlékony ifjúságban vágyot gerjeszszünk a régi görög s latin íróknak még pedig eredetibeni olvasására. Ezen írók örökre remek, örökre az izlés általános példányi maradnak; mert kihalván nyelvök, s így változatlaná levén, munkáik az ifjúság melegítő tüzét örökre megtartják. Különösen a görög írók műveikben akként mutatkoznak, mint a természetnek s hathatósan munkálkodó életnek növendékei. Szép s nemes fajtól sarjadozva, fogékony érzékekkel, s vig elmével megáldva, enyhe s tiszta ég alatt az ismeretközlésre olly igen alkalmas tenger melléken éltek s virágoztak. Inkább a természetben, mint az iskolai rendszeres, félig érett s az emlékezetre erővel tolt alakai közt, nőttek föl. Férfi korukat szünteleni küzdések közt tölték a személyes és polgári javakért, a testi s lelki műveltség béreért. Homér munkáinak a lefolyt évezredek csak fényét emelék, de homályt reájok vetni nem valának képesek. És ez utolérhetlen honunkban eddig nevérdől is alig volt ismeretes, és csak egykét év óta viszhangozzák műveit tanteremeink. A rómaiak, ha a tudományokban illy általánosságra nem vergődhetek is: történeiszzeik mindazáltal, szónokaik s költészeik, méltók arra, hogy izlésfinomítás végett szorgalmasan olvastassanak. Csak a régiek műveinek alapos ismerete, s azok részrehajlatlan őszhasonlítása a későbbiek szerzeményével óhatja meg az embert a két szélsőségtől, mellynélfogva vagy egyik- vagy másiknak tulzott magasztalására engedi magát ragadtatni. Mert helyesen vevé észre egy bölcs: hogy nem mind jó az, a mi új, és nem mind új, a mi jó.

⁵⁾ Plin. Hist. Nat. II. 25.

⁶⁾ Hist. Nat. XXXIX. 42.

⁷⁾ Odys. XII. 105.

⁸⁾ *Rev. Geogr.* I.

⁹⁾ Hist. Nat. 11. 79.

II. Tanári kar.

a) Rendes tanárok a kegyes tanítórendiek közül.

Szám.	Tanár neve.	Tan tárgyak, mellyeket előadott.	Tanodai osztályok, mellyekben előadásokat tartott.	Hetenkénti előadásainak óraszám.	Jegyzés.
1	Baranyay Zsiga, szépművész. és bölcsészeti tudor.	Történelem és földrajz Latin nyelv Természettan	2. 3. 4. 3. 4.	Az év I. felében 18 II. felében 17	III-dik osztályfőnök
2	Cserbay István.	Latin nyelv Természetrajz	5. 6. 5. 6.	18	VI-dik osztályfőnök
3	Horváth Cyrill. szépműv. és bölcsész. tudor.	Magyar irodalom története Magyar nyelv Bölcsészeti előtan	7. 8. 4. 3.	10	Igazgató
4	Kalmár Endre.	Mennyiségtan Természettudom. Magyar nyelv	3. 2. 3. 2.	Az év I. felében 18 II. felében 19	—
5	Koczányi Ferencz.	Latin nyelv Magyar nyelv	7. 8. 3. 5. 6.	16	VII-dik osztályfőnök
6	Lengyel József.	Hittan Latin nyelv Természetrajz	1. 2. 3. 4. 1. 1.	18	I-ső osztályfőnök
7	Richter Rudolf.	Latin nyelv Német nyelv	1. 2. 3. 4. 2.	19	II-dik osztályfőnök
8	Schirckhuber Móricz, szépműv. és bölcsész. tudor.	Mennyiségtan Természettan	5. 6. 7. 7. 8.	18	VIII-dik osztályfőnök
9	Schröck Ferencz, szépműv. és bölcsész. tudor.	Mennyiségtan Német nyelv Történelem és földrajz	4. 5. 5. 6. 7. 8.	17	V-dik osztályfőnök
10	Szepesi Imre, szépműv. és bölcsész. tudor.	Görög nyelv	5. 6. 7. 8.	16	—
11	Trautwein János.	Hittan Német nyelv	5. 6. 7. 8. 6. 7. 8.	17	—
12	Ujváry János.	Latin nyelv Görög nyelv Magyar nyelv	4. 3. 4. 1.	18	IV-dik osztályfőnök

b) Rendkívüli tanárok:

1. Nikolinyi Alajos, kegyes tanítórendi áldozár, szépírás
2. Teffenberg Adolf, angol- és francia nyelv tanára.

III.

A pesti tanárok által 185³/₄-dik tanév folytán kiadott munkák.

1. HORVÁTH CYRILL: Az igazság és bizonyosság egységéről. Magyar akadémiai Értesítő. 1854.
2. SZEPESI IMRE: a) Hellen mondattan gyakorlatilag előadva és kettős u. m. görög-magyar és magyar-görög szótárral ellátva. Budán 1854.
Csatolmányképen hozzá van adva α) a hőskölteményi Versalkat rövid ismertetése; β) Homér szójárása, az ióniai szójárás főbb sajátágaival; tovább γ) a görög Szó mértan.
- b) Áhítat Gyakorlatai imák- és énekekben a róm. kath. ifjuság épülésére hangjegyekkel és 2. finom aczélmetszettel díszesítve. Bécs. 328. I.

IV.

Városi Tanbizottmány.

Pest városa 1851-ki octob. 27-kén kelt Intézkvényének nyoman tanbizottmányi tagokúl választattak t. cz.
 Degen János, tudomány-egyetemi tanár.
 Eggenberger Ferdinánd, magyar tudós társasági könyvtáros.

V.

A pesti kegyes tanítórendiek vezérlése alatt növekedett ifjuság száma 1801—1840-ig.

Tan év	Tanonczok száma	Tan év	Tanonczok száma	Tan év	Tanonczok száma	Tan év	Tanonczok száma
1801	345	1811	503	1821	840	1831	773
1802	331	1812	497	1822	840	1832	750
1803	337	1813	589	1823	892	1833	758
1804	435	1814	583	1824	941	1834	729
1805	409	1815	572	1825	941	1835	762
1806	445	1816	594	1826	917	1836	741
1807	593	1817	670	1827	913	1837	793
1808	561	1818	720	1828	904	1838	718
1809	630	1819	755	1829	903	1839	675
1810	524	1820	810	1830	878	1840	648

Összesen tehát 1801-től kezdve 1840-ig volt 27282 tanuló.

VI.

Kivonat az 185²/₃ és 185³/₄-diki Jegyzőkönyvből.

Tanodai osztály	185 ² / ₃ tanév végén voltak	185 ³ / ₄ -dik tanévben										
		Alsóbb osztályból fölléptek		Ismétlők		A tanév kezdetén voltak				Időközben eltávoztak	Második félévben jöttek	A tanév végén voltak
		helybeliek	másuttan jöttek	helybeliek	másuttan jöttek	pesti születésűek	budai	vidékiek	Összesen			
I.	72	33	4	2	1	18	—	22	40	3	3	40
II.	47	60	15	—	—	48	5	22	75	4	1	65
III.	46	38	9	—	2	19	—	30	49	1	1	48
IV.	56	37	11	—	3	15	3	33	51	1	3	53
V.	50	41	31	1	2	13	2	60	75	6	—	68
VI.	67	30	8	3	3	12	2	30	44	4	1	41
VII.	63	44	9	2	3	14	2	42	58	7	1	51
VIII.	59	46	3	5	3	9	5	43	57	6	1	50
Öszvesen	460	329	90	13	17	248	19	282	449	32	11	416

VII.

Sorozati kivonat az 185³/₄-dik tanév első felében.

Tanodai osztály	Bizonyítványt kaptak				Sorozás előtt kiléptek	Sorozaton kívül vannak
	Kitüntetésseli első rendűt	Első rendűt	Második rendűt	Harmadik rendűt		
I.	10	22	6	—	—	2
II.	16	39	16	—	3	1
III.	12	32	5	—	—	—
IV.	10	31	6	1	1	2
V.	9	43	16	1	5	1
VI.	4	30	7	—	2	1
VII.	2	42	11	—	2	1
VIII.	10	42	3	—	2	1
Összesen . .	73	281	70	2	15	9

VIII.

Érettségi vizsgálatok.

Folyamat	Vizsgálat ideje	Növendékek száma		Vizsgálat eredménye				
		bejegyeztek	megjelentek	éretteknak ítéltettek	nem-éretteknak	Visszautasítottak		
						fél- évre	egész évre	másod izben
I.	1853. Jul. 20. 21. 22-ig és Sept. 22. 23. 24-ig	61	51	43	8	7	1	—
II.	1854. Mart. 1—5-ig.	15	15	13	2	2	—	—
Összesen . . .		76	66	56	10	9	1	—

Az 185³/₄-dik tanévi érettségi vizsgálat két időszakban fog tartani: az írásbeli Julius 24. 25. és 26.; — 2) a szóbeli pedig Sept. 26. 27. és 28.

A pesti nagy Gymnasium VIII-dik osztályában volt növendékek közül érettségi vizsgálatra 48. vállalkozott.

IX.

Tantárgyak.

A) Kötelezett tantárgyak.

Tanodai osztály	H e t e n k é n t i l o c z k e ó r á k s z á m a										Összesen
	Hittan	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar nyelv	Német nyelv	Történelem és földrajz	Mennyiségtan	Bölcsészeti előtan	Természetrajz	Természettan	
I.	2	8	—	3	2	3	3	—	2	—	23
II.	2	8	—	2	3	3	3	—	2	—	23
III.	2	I. félév. 6. II. „ 5.	5	2	3	3	3	—	I. félév 2. II. félév 3.	—	26
IV.	2	6	4	2	3	3	3	—	—	3	26
V.	2	6	4	2	2	3	4	—	3	—	26
VI.	2	5	4	2	3	3	3	—	4	—	26
VII.	2	5	4	3	3	3	3	—	—	—	26
VIII.	2	5	4	3	3	3	—	2	—	3	27
Összesen	16	I. félév. 45. II. „ 44.	25	19	22	24	22	2	13	14	202

B) Nem kötelezett tárgyak.

- a) A francia nyelvre hetenként 3.
- b) Az angol nyelvre — 2.
- c) Az egyházi énektanításra kétszer 1/2 óra.
- d) a szépirásra — 2. óra fordított.
- e) A rajzolás a városi rajziskolában,
- f) A zene és éneklés a hangásgyuleti zenedében,
- g) A testművelés a helybeli gimnastikában gyakoroltatott.

X.

Előadott tantárgyak vázlata.

1. Hittan.

- I. osztály. Hetenként 2 óra I. félév. A k. kath. hit remény és szeretet. A szentségek általában, különösen a penitencia-tartás és oltári szentség. II. félév. A többi szentség. Szentelmények és a ker. igazság. Kézikönyv : közép Katekizmus, Eger. 1851.
- II. oszt. het. 2 óra. I. félév. Vallási szokások és szertartások az áldozás, templom, oltár, és egyházi öltönyök a sz. misénél. II. félév : a szentségek kiszolgáltatása- és a ker. kath. egyház jelesebb ünnepeinél. Kézikönyv : Vallásos szokások és szertartások. Irta Zimmermann Jakab. Pest 1853.
- III. oszt. het. 2 óra. I. félév. Az ó szövetség története a Biráki és Palaestina földrajza. II. félév. A Biráki kezdve a Megváltó születéséig. K. k. Bibliai történet Róder Alajostól. Pest. 1852.
- IV. oszt. het. 2 óra. I. félév. Előkészületek a Megváltó eljövételéhez. Jézus gyermekkor. Előkészületek Jézus nyilvános életéhez. Nyilvános életének 1. 2. és 3. éve. II. félév. Jézus kinszenvedése előtti végnapok. Kinszenvedése, halála, megdicsőítettése. Apostolok cselekedetei. K. k. Bibliai történet Róder Alajostól. Pest. 1852.
- V. oszt. het. 2 óra. I. félév. Előismeretek a religio és isteni kijelentésről. Isten léte, mivolta és háromegységéről hittan. II. félév. Teremtés és Megváltás. K. k. Kath. ker hittan. Eger. 1852.
- VI. oszt. het. 2 óra. I. félév. A megszentelés, anyaszentegyház, isteni malaszt, megigazulás. Szentségek általában, keresztség és bérmálás különösen. II. félév. A többi szentség. Szentelmények, szentek egysége, négy utolsó dolog. K. k. Ker. kath. hittan. Eger. 1852.
- VII. oszt. het. 2 óra. I. félév. Általános k. k. erkölcsstan. II. Különös ker. kath. erkölcsstan. K. k. Kath. ker. Erkölcsstan. Eger. 1852.
- VIII. oszt. het. 2 óra. I. félév. Egyházi történelem Nagy Károlyig. II. félév. Nagy Károlytól korunkig. K. k. Egyházi történelem. Irta Grynaeus Alajos. Pest. 1853.

2. Latin nyelv.

- I. oszt. het. 8 óra. I. f. Betűtan, előisme az igékről, fő- és melléknevek, névmások, igehatározók. II. f. számnevek, előjárók, nevek nemei. K. k. Latin nyelvtan. Irta Szepesi Imre I. rész, Negyedik kiadás. Pest. 1853. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolg.
- II. oszt. het. 8 óra. I. f. Igék. II. f. foly. ugyanazon kézikönyv II. rész szerint. Olv. ford. elem. írásbeli dolgozatok.
- III. oszt. het. I. f. 6 óra. Szógyeztetés, szóvonzat. II. f. 5 óra. folyt. Olvasás, magyarázás, szerkesztés. K. k. Latin Mondattan I. r. Szepesi Imrétől. Pest. 1853. Cornel. Nepos. Lips. 1848.
- IV. oszt. het. 6 óra. I. f. Igemódok. II. f. Részesülők, állapotjegyzők, hanyatszók szerkesztés, szómértan. Olv. és magyarázás. K. k. Latin nyelvtan. Szepesi Imrétől, Pest. 1853. Jul. Caes. Comment. de bello Gallico. Lips. 1848. Latin nyelvtan IV. folyam. Sümeghy Páltól. Pest. 1851.

- V. oszt. het. 6 óra. I. f. Tit. Liv. bellum cum Fidenatibus, Mettii supplicium, cversio Albae, bellum cum Sabinis, mors Tulli, oratio Scipionis ad Masinissam, oratio Hannibalis ad Scipionem, Scipionis ad Hannibalem. II. f. T. Livius. Oratio Aemilii Consulis. Ovid. Metamorphosis: Fabula Deucalionis, Phaëtonis, Niobes, Philemönis, Daedali, Ceycis. Szerkesztés.
- VI. oszt. het. 5 óra. I. f. Jul. Caesar de bello Civili Libr. III. Cap. 30. M. T. Ciceroból: oratio I. in Catil. II. f. Virgil. Aen. Lib. I. Ecclog. 1. et 5. Szerkesztés.
- VII. oszt. het. 5 óra. I. f. Cicer. oratio pro Archia poeta. Virgil. Aen. Lib. II. — II. f. Cic. orat. IV. in L. Catilinam. Virgil. Aen. Lib. III. Szerkesztés. Kézikönyv: M. T. Ciceronis Orat. Sel. Brunae, 1849. — Virg. Mar. Aeneidos Epitome. Viennae, 1853.
- VIII. oszt. het. 5 óra. I. f. Tacit. Annal. Lib. III. — Q. Horat. Lib. I. odae 11. — II. f. Tacit. folyt. Horat. Libr. II. Satyr. 2. 6. — Libr. I. Epist. 7. 8. Szerkesztés. K. k. Corn. Tacit opera. Lips. 1846. — Q. Horat Fl. Opera. Brunae. 1850.

3. Görög nyelv.

- III. oszt. het. 5 óra. I. félév. Betűtan, némi ismertetése az igének, névragozás. II. f. fő- és melléknév, névmások, számnévek. Olv. ford. elem. Kézikönyv: Elemi hellen nyelvtan Szepesi Imrétől I. r. Buda 1852.
- IV. oszt. het. 4 óra. I. f. Ismételés; tiszta jellemű, össze nem vonható igék. II. f. folyt. Olvas. ford. elemzés, írásb. dolgoz. K. k. Ugyanannak II. része. Buda 1852.
- V. oszt. het. 4 óra. I. f. Rendes igék ragozásának ismételése; a rendhagyó igék. II. f. μ végzetű igék. Olv. ford. elem. írásb. dolg. K. k. Ugyanaz. — Fabulae Aesopicae Lips. 1850.
- VI. oszt. het. 4 óra. I. f. a μ végzetű igék, elméleti és gyakorlati oldalról tárgyalva Szepesi Imre hellen nyelvtana szerint. Olvasókönyv Vinterkorn Sándortól. Bécs 1853.
- VII. oszt. het. 4 óra. I. f. Rendhagyó és μ végzetű igék. II. f. folytatás. Olvasottak ford. eleméz. Írásb. Gyakorl. K. k. Hellen nyelvtan Szepesi Imrétől. Buda 1852. Xenophon. Lipsiae 1849.
- VIII. oszt. het. 4 óra. I. f. Xenophon *Κύρου Ἀνάβασις*-ának 2 könyve minden oldalról értelmezve. II. f. Ugyanazon mű 3. könyve. — A hős költeményi versalkat és Homér szójárásának megismertetése után Homér Iliasának I. énekéből 300 vers kellőleg értelmezve. Írásb. dolg. K. k. Homeri Iliadis Epitome in usum Scholarum Franc. Hochegger. Vindobonae 1853.

4. Magyar nyelv.

- I. oszt. het. 3 óra. I. f. Betűtan, helyes írás, szónyomozás, névragozás. II. f. fő- és melléknévek, névmások, számnevek. Olvasás, elemzés, írás, szavalás. K. k. Magyar nyelvtan. II. r. Buda 1848. Magyar olvasókönyv Trautwein Jánostól. Buda 1852.
- II. oszt. het. 2 óra. I. f. Ismételés, igetan folyt. igehatár. kötszó, rövid mondattan. Olvasás, elemzés, írás, szavalás, írásb. dolgoz. K. k. Magyar nyelvtan, Buda 1848. Magyar olvasókönyv Trautwein Jánostól Buda. 1851.
- III. oszt. het. 2 óra. I. f. Mondattan. II. f. folyt. Olv. elem. szavalás, írásb. dolg. K. k. Magyar szókötés. Buda. 1852. Magyar Olvasókönyv Trautwein Jánostól. Pest 1852.
- IV. oszt. het. 2 óra. I. f. Irálytan. II. f. folyt. szómérian. Olv. eleméz. szav. szerkesztés. K. k. Irálytan Zimmermann Jakablól Pest 1851. Magyar Olvasókönyv Trautwein Jánostól Buda. 1851.
- V. oszt. het. 2 óra. I. f. Olvastattak és fejtegetettek különféle irálypéldányok. II. f. folyt. szavalás, szerkesztés. Chrestomathia hiányában különféle szerzők művei.
- VI. oszt. het. 2 óra. I. f. Magy. irod. tört. ó kor. II. f. középkor. Olvas. magyaráz. szavalás, szerkesztés. K. k. A magyar nemzeti irod. történ. Toldy Ferencztől. Pest 1852. Jelesebb írók művei különleg tárgyalva.

- VII. oszt. het. 3 óra. I. f. Magyar irod. tört. Ujabb kor. II. 7. folyt. Olvas. magy. szav. szerkesztés, bírálgyakorl. K. k. A magy. n. irod. tört. Toldy Ferencztől, Pest 1852. Jelesebb írók művei minden oldalról tárgyálva.
- VIII. oszt. hét. 3 óra. I. f. Magyar irod. folyt. Szépészet elcmei. II. f. A m. irod. tört. befejeztetett. Oly. magyar. szerkesztés, dolg, bírálg. K. k. A magy. irod. tört. Toldy Ferencztől. Pest 1853. Szépészet elemei Purgstaller Józseftől. Pest 1852. Jelesebb írók özszerüleg tárgyálva.

5. Német nyelv.

- I. oszt. het. 2 óra. I. f. Helyes olvasás és írás, nem, név, segéd- és rendes ígék ragozása. II. f. folyt. Olvasás, ford. elem. írás. K. k. Német Gramm. Toepler Theophil. Pest 1853. Német olvasókönyv Ballagi Károly. Pest 1853.
- II. oszt. het. 3 óra. I. f. Ismétlés, névmások, számnevek, szenvedő ígék. II. f. Igék és egyéb beszéd-részek. Oly. ford. elem. írásb. dolg. K. k. Ugyanazok.
- III. oszt. het. 3 óra. I. f. Előbbiek olvasás közbeni ismétlése; rendhagyó ígék. II. f. folyt. Mondattan. Oly. elem. ford. írásb. dolg. K. k. Ném. Gramm. Toepler Theophil. Pest 1853. — Lesebuch von Mozart. I. Th. Wien 1850.
- IV. oszt. het. 3 óra. I. f. Mondattan. II. f. folyt. Oly. elem. ford. írásb. dolg. K. k. az előbbiek.
- V. oszt. het. 2 óra. I. f. Olvástatott és fejtegettetett Mozart Lesebuch II. Th. Wien 1850. Írásb. dolgoz.
- VI. oszt. het. 3 óra. I. f. Irod. tört. a középkori költészet hanyatlásaig. II. f. folyt. az újabb kor virágzásaig. Oly. ford. elem. írásb. dolg. K. k. Lesebuch für die unseren Classen der Gymnasien von J. Mozart. III. Bd. Wien 1850.
- VII. oszt. het. 3 óra. I. f. Irod. tört. középkor. II. f. Ujabb kor Goetheig. Oly. ford. fejteg. írásb. dolg. K. k. Lesebuch für die oberen Classen der Gymnas. von J. Mozart. I. Bd. Wien 1853.
- VIII. oszt. het. 3 óra. I. f. Irod. tört. középkor. II. f. Ujabbkor. Oly. ford. értelmezés, írásbeli dolgozatok. K. k. Ugyanaz.

6. Történelem és földrajz.

- I. oszt. het. 3 óra. I. f. Mér- természettani és politikai földrajz elemei. II. f. folyt. K. k. Az általános földrajz alapvonalai Bellinger G. nyomán Málik Vincze. Bécs 1853.
- II. oszt. het. 3 óra. Ó-kor. Ázsia, Afrika és Európa népei a Macedonok történetéig az ó világ földrajzával. II. f. macedonok és rómaiak története időszerű földrajzzal. K. k. Az ó, közép és ujkorbeli földirat és történ. alaprajza. Pütz. Vilmos után ford. Vincze Paulin I. köt. Pest 1852.
- III. oszt. het. 3 óra. I. f. Középkori történ. a nyugoti birod. megszűnésétől kezdve Habsburgi Rudolfig. Időszerű földrajz. II. f. Habsburgi Rudolftól Amerika fölfedezéseig különös tekintettel Magyarországra. K. k. Ugyanannak II. kötete.
- IV. oszt. het. 3 óra. I. f. Ujabbkori történ. Amerika fölfedezésétől kezdve a francia forradalomig. II. f. folyt. a bécsi fejedelmi gyűlésig. Időszerű földrajz. Ausztriai birod. ismerete. K. k. Az előbbi III. köt. és ausztriai honismeret. Bécs 1854.
- V. oszt. het. 3 óra. I. f. Ázsia, Afrika népeinek ó-kori és a Görögök története a persákkal viselt háborúig. II. f. Görögök a persa háborútól kezdve, a macedonok és rómaiak tört. a Samnit háborúig, Időszerű földrajz. K. k. Schröck Ferencz.
- VI. oszt. het. 3 óra. I. f. Rómaiak történ. a nyugoti birod. megdüléseig. II. f. Középkori történet Habsburgi Rudolfig. Időszerű földrajz. K. k. Ugyanaz.
- VII. oszt. het. 3 óra. A középkor történ. Amerika felfödözéseig. II. f. Magyar orsz. tört. Árpád és a egyes házakból; továbbá Amerika felfödözése, a reform. és Németország történ. a vesztfáli békeig. K. k. Ugyanaz és Pütz Vilmos.

- VIII. oszt. het. 3 óra. I. f. A spanyol örököségi háborútól a francia forradalomig. II. f. folyt. Napoleon bukásaig és Magyarország történe. K. k. Bolla Márton. Világtört. ford. Schröck Ferencz. Pest 1849.

7. Mennyiség- és bölcsészeti előtan.

- I. oszt. het. 3 óra. I. f. számtan II. f. folyt. Mértani nézletten. K. k. Elemi számtan Barts Ferencztől. Buda. 1848. Nézetten Koller Károlytól. Pest 1852.
- II. oszt. het. 3 óra. I. f. Számtan : az előbbiek ismételése után viszonyok, arányok, hármas szabály. Mértan : az előbbiek ismételése után háromszögek. II. f. Számtan : összetett hármasszabály, kamatszámolás, mértékek. Mértan : az egyközények tulajdonságai és képzése, a három és sokszögek téreik- és átalakításaikról. K. k. Ugyanazok.
- III. oszt. het. 3 óra. I. f. Számtan : a négy közönséges algebrai művelet, törtek és hatványok. Mértan ; önmagukba visszatérő szabályos görbe vonalak, a kör és részei. II. f. Sz. gyökfejtés, csere és összevetés. Mértan : egyenes vonalú ábrák a körben, körkörüli ábrák, ábrába és ábra körül írt körök, körnek és a kör területeinek mérése. K. k. Számolástan Szabóky Adolftól. Pest 1852.
- IV. oszt. het. 3 óra. I. f. Számtan 2 óra. összetett arányok és ezeken alapuló számtani műveletek megfejtése. Mértan 1 óra. A lapok általában és részletesen, lap és testszögek és a mértani testek. II. f. Számtan 1 óra : a számtani műveletek folytatása és első fokú egyenlet egy ismeretlennel. Mértan 2 óra. a testek fölülete és terméje. K. k. Számolástan IV. rész Szabóky Adolftól. Pest 1851. Nézetten Koller Károlytól. Buda 1852.
- V. oszt. het. 4 óra. I. f. Betűszámtan : számrendszer, összeadás, kivonás, szorzás és osztás ; a négy művelet algebrai kifejezésekkel : a mennyiségek tulajdoni és osztékonyosságuk. Mértan : vonalok, szögek, és a kör meghatározása ; háromszögek egybevágása ; egyközűk sajátosságai. II. f. Betűszámtan : közönséges, tizedes és láncztörtekkeli műveletek, viszonyok, arányok, hármas és társaság szabály. Mértan : löbbszögek, egyenes vonal arányai, idomok hasonlósága ; a körívek egymással és az egyenesekkel összekötése, a szögek mértéke és a körhöz vont egyenesek arányai. K. k. Elemi Mennyiségtan Korecz Lőrincztől. Pest 1852.
- VI. oszt. het. 3 óra. I. f. Betűszámtan : hatványok, gyökök, egyenletek egy ismeretlennel. Mértan : tömörten. II. f. Betűszámtan : viszonyszámok, egyenletek több ismeretlennel, a hat alapművelet alkalmazása. Mértan : lapháromszögmérés. K. k. Ugyanaz.
- VII. oszt. het. 3 óra. I. f. Betűszámtan : másodfokú s határozatlan egyenletek, haladványok. Mértan : háromszögmérés folytatása s betűszámtan alkalmazása a mértanra. II. f. Betűszámtan : összevetés, csereten, s Newton kéttagzata. Mértan : elemző mértan, pont, egyenes vonal és kúpszeletek egyenletei. K. k. Ugyanaz.
- VIII. oszt. het. 2 óra Bölcsészeti előtan. I. f. Tapasztalati lélektan. II. f. Gondolkodástan. K. k. Bölcsészeti Propædeutica Purgstaller Józseftől. Bécs 1851.

8. Természettudományok.

- I. oszt. het. 2 óra I. Természettudomány. bevezetés, emlős állatok. II. f. Rovarok és férgek. K. k. Természettudomány elemei Hanák Jánostól 1846.
- II. oszt. het. 2 óra. I. f. Természettudomány : hüllők, halak, rovarok és férgek. II. f. Növényország. Ugyanazon kézi könyv szerint.
- III. oszt. het. I. f. 2 óra. Természettudomány : ásványország. II. f. 3 óra. Természettan : testek közös sajátosságai, vegy- és hévtan. K. k. A természettudomány elemei Hanák Jánostól. Pest 1851. Természettan Lutter Ferdinándtól. Pest 1852.
- IV. oszt. het. 3 óra. I. f. Természettan : mérő híg és terjedékeny testek egyensúlya és mozgása. II. f. Láttan : villanyosság, delej villanyosság, csillagászat elemei. K. k. A természettan alaprajza Lutter Ferdinándtól. Pest. 1853.

- V. oszt. het. 3 óra. I. f. Természetrájz: Ásványtan. II. f. Növénytan. K. k. Ásvány és növénytan, írta Mihálka Antal. Pest 1853.
- VI. oszt. het. 4 óra. I. f. Természetrájz: Ásványtan. II. f. Izállatok, puhányok, sugárállatok, bomlaszok, habarczok és ázalagok. K. k. Állattan, írta Mihálka Antal. Pest 1853.
- VII. oszt. het. 3 óra. I. f. Természettan: a merő testek egyensúlya és mozgása. II. f. A hig, s terjedékeny testek egyensúlya és mozgása. K. k. Természettan Schirckhuber Móricztól. Pest 1852.
- VIII. oszt. het. 5 óra. I. f. Természettan: Láttan. II. f. Csillagászat és légtűnettan: kísérve a mennyiség-tan ismétlésével. K. k. Ugyanaz.

XI.

K i d o l g o z á s i f ő l a d a t o k .

V. Osztály.

a) Magyar föladatok.

1. A tanodábai szorgalmas járás fontossága. — Körszólatok. —
2. A történelem tanulásának hasznossága.
3. Az ártatlanság a lélek vigasza. — Körszólatok. —
4. Levél, mellyben a fiú atyját tudományokbani előmeneteléről értesíti.
5. Az életűnt nyulak. — Mese. —
6. A kakas, kutya és róka. — Mese. —
7. Nagy Károl vallásos tulajdonai. — Leírás. —
8. Növényország kellemei. — Párbeszéd. —
9. A sok álom ártalmas a tanulónak.
10. Újévi üdvözlet a szülékhez.
11. Az iskolai foglalkozásnak üdvös volta. — Párbeszéd. —
12. Tél — Leírás. —
13. Csatatér. — Hősversekben. —
14. A tudós férfiak tiszteletre méltók.
15. Az éhes farkas. — Elbeszélés. —
16. Codrusnak hona iránti szeretete. — Történeti leírás. —
17. A földrajz hasznossága.
18. Csalogány. — Leírás. —
19. Epaminondas hős halála. — Történeti elbeszélés. —
20. Lepke. — Példázat. —
21. Rózsa. — Történetileg tárgyvalva. —
22. Sz. Ágoston. — Életrajz. —
23. Sz. László. — Történeti rajz. —
24. Hunyady János hadi crénye és vallásossága. — Hős versekben. —

b) Német föladatok.

1. Beschreibung Pesth's.
2. Der Hund und die Ochsen.
3. Brief, worin ein Schüler seine Eltern bittet, die Weihnachten in ihrem Kreise feiern zu dürfen.
4. Bürgerliche Verhältnisse der Egypter.
5. Perikles u. sein Zeitalter.
6. Brief Philipps des II. an Aristoteles.
7. Maximilian auf der Gensenjagd.

8. Der Auszug. aus Egypten.
9. Schlechte Gesellschaften verderben gute Sitten.
10. Glücklich, der mit Wenigem zufrieden ist. — Und mehrere Übersetzungen.

VI. Osztály.

a) Magyar föladatak.

1. Levél, mellyben Gyula, Béla barátjának Budapest fekvését írja le.
2. Ujévi üdvözet a szülékhez.
3. A tanítók tiszteletre méltók.
4. A jó tanonc. — Jellemzés. —
5. A tudományok folytonos iparral szereztetnek.
6. Az időt czélszerűen kell használni. — Értekezés. —
7. Isten létét művei bizonyítják. — Párbeszéd. —
8. Istenbeni bizalom jutalma. — Erkölcsi elbeszélés. —
9. A jótéteményekről illik megemlékezni.
10. Az egér és béka. — Mese. —
11. Nagy Sándor gyermekkorai tulajdona. — Leírás. —
12. Béke. — Rimek. —
13. A koránkelő tanonc imája. — Rimek. —
14. A gazdagság nem egyedüli jó. — Értekezés. —
15. Aranykor. — Leírás. —
16. A tanodák hasznossága Egyház- és államra nézve. — Értekezés. —
17. Az ifjú és virág. — Hasonlat. —
18. Pacsirta. — Leírás. —
19. Hangya. — Legenda. —
20. Liliom. — Példázat. —
21. Catilina összeesküvésének okai, s Cicero általi elnyomatása.
22. Egyiptomi Józsefnek atyja iránti példás tisztelete. — Ténytárgyalási beszéd. —
23. Folytatása az előbbinek.
24. Amerika fölfedeztetésének szellemi s anyagi haszna. — Történeti vázlat. —

b) Német föladatak.

1. Eine Scene aus dem häuslichen Leben.
2. Der Mittelpunkt im Garten (Beschreibung).
3. Das betrubte Wiedersehen. (Ein Gemälde).
4. Die erheiterten Gäste. (Erzählung).
5. Der Reitersmann. (Ein Gemälde).
6. Der arme Greis. (Beschreibung).
7. Die Bettlerin (Erzählung).
8. An meine Eltern zum neuen Jahre. (Brief).
9. Beispiel wahrer Freundschaft. (Erzählung).
10. Der karge und doch freigebige Kaufmann. (Erzählung).
11. Was Gott geschaffen hat, ist gut. (Fabel).
12. Lerne die Eigenschaften jeder Sache kennen. (Die Lehre ist in einer Fabel zu geben).
13. Das Beglückende des Wohlthuns. (Erzählung).
14. Segen des Friedens. (Betrachtung).
15. Gott grüßet wohl, wenn der Mensch nur dankt. (Erklärung).

16. Kein Schleier ist für den Betrug zu dicht. (Erzählung).
17. Glaube ohne Liebe — Schale ohne Kern. (Vergleich).
18. Beschreibung eines Tages der heiligen Charwoche. Oder: (Beschreibung meiner Beschäftigung in den Osterferien).
19. Der Frühling. (Beschreibung).
20. Ambrosius wird Bischof. (Nach den Religionsvorträgen). Oder: Sage mir, mit wem du umgehst; so will ich dir sagen, wer du bist. (Briefform).
21. „Die Scheidungsbrücke“ von F. Rückert. (Umwandlung dieses Gedichtes in Prosa).
22. Anlass zur ersten catülinarischen Rede. (Erzählend).
23. Auszug derselben.
24. Morgenstunde hat Gold im Munde. (Zur Besprechung).
25. Ein Studierender meldet einem seiner Freunde, wie er das Schuljahr zugebracht hat.

VII. Osztály.

a) Magyar föladatak.

1. Mese a béka és fülmiléről Czuczor Gergelytől. — Elemzés és megítélés —
2. Az olvasás mellőzhellen eszköze az önművelésnek. — Körmondatok. —
3. A bölcs Versey Ferencztől. — Elemzés és megítélés. —
4. Levél, mellyben egy atya fiának tanácsolja, hogy a természeti tárgyakat szorgalmasan vizsgálja.
5. Nagy Sándor jelesebb tetteinek előadása.
6. A könnyelműségtől óvakodni kell. — Körmondatok. —
7. A hegyek hasznosak. — Körmondatok. —
8. A remek írók utánzásának haszna. — Értékeztés. —
9. A fiú szeretet Aeneás példájával fölvilágosítva. — Chria —
10. Szorgalom nélkül nem lehet a tudományokban kellő előmenetelt tenni. — Körmondatok. —
11. Az olvasás főleg akkor hasznos, ha józan ítészettel párosul. — Körmondatok. —
12. Emlékezet és remény Kölcsey Ferencztől. — Elemzés és minden oldalú megítélés. —
13. Leírása egy szép völgynek.
14. Megfejtése e kérdésnek: miben áll az olvasmány fölfogása, átértése és megítélése?
15. Folytonos gyakorlás nélkül nem lehet szép helyes és tökélyes írályra szert tenni. — Körmondat. —
16. A magyar történelmi költők. — Jellemzés. —
17. A magyar irodalom bírálati korának kezdete. — Történelmi előadás. —

b) Német föladatak.

1. Ein Gott wohlgefälliges Dankopfer. (Erzählung.)
2. Alexanders des Grossen kindliche Liebe gegen seine Mutter (Erzählung.)
3. Meine Lieblingstelle im Garten (Beschreibung.)
4. Das Gewitter. (Schilderung.)
5. Navita de ventis, de bobus narrat arator. (Als Fabel.)
7. Wenn die Noth am grössten, ist Gottes Hilfe am nächsten. (Erzählung.)
8. Betrachtungen eines Musenjüngers am Schlusse des Jahres. (Nach Jean Pauls: „Neujahrsnacht eines Unglücklichen.“)
9. Die Lage meines Geburtsortes (Schilderung.)
10. Die Giftpflanze. (Ein Gemälde.)
11. Das Verbrechen straft sich selbst. (Aus der Erfahrung oder Geschichte nachzuweisen.)
12. Aufmunterungsschreiben an einen Freund, zur gründlichen Erlernung der deutschen Sprache.

13. Die lycischen Bauern. (Mythe nach Ovid.)
14. Wiege und Sarg. (Vergleich.)
15. Die nach Freude haschende Sinnlichkeit. (Allegorische Darstellung.)
16. Der Krieg. (Betrachtung.)
17. Betrachtungen eines Naturfreundes im Frühling.
18. Der Schmerz des Abschiedes und die Freude des Wiedersehens. (Schilderung.)
19. Die Bekehrung des heiligen Augustin. (Umständliche Beschreibung). Oder: Noahs Dankopfer. (Schilderung).
20. Angabe des Grundgedankens und Gedankenganges in der F. G. Klopstock'schen Hymne: „Die Frühlingsfeier.“
21. Die wichtigsten Erfindungen des Mittelalters. (Historische Darstellung).
22. Ist der Werth der Reichthümer wirklich so gross, als er in den Augen Vieler erscheint? (Betrachtung).
23. Wem gebührt in der Geschichte der Beiname des Grossen? (Mit Beispielen zu belegen).
24. Non quam diu, sed quam bene vixeris refert. (Ein reflectirender Aufsatz über die Verpflichtung, die Lebenszeit als Vorbereitung für das ewige Leben zweckmässig zu benutzen).

VIII. Osztály.

a) Magyar föladatak.

1. A budapesti lánczhíd. — Leírás. —
2. A közelitő tél Berzsenyi Dánieltől. — Elemzés és megítélés. —
3. Megfejtése e kérdésnek; ki képes a széprészelre?
4. A nyári zivatar mint nagyszerű tárgy. — Leírás. —
5. A közepszerűség Verseghy Ferencztől — Elemzés és megítélés. —
6. A mértékletlenség káros következményei. — Értekezés. —
7. A mértékletesség hasznos következményei. — Értekezés. —
8. Lélektani levelek a boldogság okairól: a) a boldogság egyedül az elme művelésétől függ; b) a boldogság egyedül a kedély művelésétől függ; c) a boldogság az elme és kedély akaratbani egységének művelésétől függ.
9. Körmondatok a szépről, szépműről és az izlésről.
10. Tartalmilag magyarázó értekezés a gongolkodástan sajátosságairól.
11. Körileg magyarázó értekezés a jótékonyaságról.
12. Megfejtése e kérdésnek: Mi különbség van a szépmű és iparmű között?
13. Pázmán Péter mint író. — Jellemzés. —
14. Mellyek a nevelésnek sajátosságai? — Megfejtés. —
15. Mellyek a szépnek föltételei? — Megfejtés. —
16. Lélektani előadás a lélek fő tehetségeiről.
17. Lehet-e az indulatokat megfékezni? — Lélektani megfejtés. —

b) Német föladatak.

1. Trost in der Armuth. (Erzählung.)
2. Ehrerbietung gegen das Alter bei den Spartanern. (Erzählung.)
3. Beschreibung eines Gemäldes, auf dem Furcht ohne Gefahr dargestellt ist.
4. „ „ „ Gefahr ohne Furcht dargestellt ist. (Beide mit sittlicher Nutzanwendung.)
5. Die Fabeln G. E. Lessings: „Zeus und das Pferd“, „Zeus und das Schaf“ sind mit einander zu vergleichen.

6. Lernbegierde des Antisthenes. (Erzählung.)
7. Die Boten des Todes. (In einer Volkssage zu geben.)
8. Vorsätze eines Studierenden beim Jahreswechsel. (Form frei gegeben.)
9. Wer auf Gott vertraut, hat wohl gebaut. (Die Wahrheit dieses Sprichwortes ist aus der Geschichte oder Erfahrung nachzuweisen.)
10. Nachahmung der S. Gessner'shen Idylle: „Menalkas und Alexis.“
11. Benjamin West. (Lebensbeschreibung.)
12. Die Natur, ein Buch voll herrlicher, sinniger Bilder. (Abhandlung.)
13. Die untergehende Sonne und die sterbende Mutter. (Vergleich.)
14. Werth der Arbeit und steten Übung. (In einer Fabel zu geben.)
15. Biene und Landmann. (Vergleich.)
16. Der heilige Paulus vor dem Areopag. (Schilderung dieses Gerichtshofes, der Umstände seines Auftretens, der Beweisführung und Wirkung seiner Rede.) Oder: Ein Bild der Standhaftigkeit aus der Geschichte des a. B.
17. Die heilige Osterfeier in der christ-katholischen Kirche. (Beschreibung.) Oder: Nutzen der Ferien (Abhandlung.)
18. Welchen Nutzen bringt der vertrauliche Umgang mit der Natur dem menschlichen Geiste? (Abhandlung.)
19. Werth der deutschen Sprache und Litteratur. (Abhandlung.)
20. Wahrheitsliebe Justins des Weisen. (Historisches Gemälde.) Oder: Angabe des Grundgedankens und Gedankenganges in dem J. W. Klopstock'schen Gedichte: „Mein Vaterland.“
21. Über J. W. Goetes Satz: „Das wahre Glück ist die Genügsamkeit, und die Genügsamkeit hat überall genug. (Abhandlung.)
22. Die traurigen Folgen der Französischen Revolution. (Abhandlung nach den historischen Vorträgen.)
23. Lob der Naturwissenschaften. (Abhandlung.)
24. Betrachtung eines Jünglings bei der Wahl einer Lebensweise.

XII.

Vallási ügy.

A dél előtti rendes előadásokat 7¹/₂-kor sz. mise előzte meg; a vasárnapokon fél óráig tartott hitbéli oktatást pedig dél előtt 9 órakor sz. mise, dél után 3 órakor vecsernye szokta követni.

A római katolikus növendékek a tanéven által ötször végezték a sz. gyónást és ugyan annyiszor részesültek az oltári szentségben. Különösen a húsvéti gyónást 3 napi sz. gyakorlatok előzték meg, melyeken nagyságos és föltiszt. Kisfaludi Liphay András, esztergomi kanonok, pesti papnöveldei Igazgató és gymnasiumi Hitbiztos, és az egész tanári kar jelen volt.

A helv. evang. n. e. görög és Móses vallásuak a hittanban saját helybeli hittanáraik által oktattattak.

XIII.

Fegyelmi ügy.

Az ifjuság szívében gondosan fölélesztett és folytonosan fentartott tisztelet a tanodai törvények iránt szükségtelessé tette minden nemét a szigorú fenytésnek.

XIV.

Tanodai segédszerek.

185³/₄-dik tanév folytán a gymnasiumi müterem és könyvtár több szerzeménnyel lön gazdagítva. Különösen 1) magyar, német, latin és görög könyvekkel; 2) 339. ásványdarabból álló gyűjteménnyel; 3) földabroszok és gépekkel.

Azonfölül három tanterem új padokkal láttatott el.

Kivonat ez 185^{3/4}-dik tanév folytán érkezett Intézményekből.

1. Oct. 1. 17274. sz. kath. ker. hit- és erkölcsstan, továbbá Deák Sándor Latin nyelvtana mint iskolai kézikönyv elfogadtatnak.
2. Oct. 1. 17654. sz. Kengott és dr. Pecirka mint jegecz minta készítőik ajánltatnak.
3. Oct. 1. 17198. sz. A Gesch. d. oester. Kaiserstaates czimü munka ajánltatik.
4. Oct. 2. 16357. sz. A Leitfaden zur Geogr. von Bellinger czimü munka utánnomata tilalmaztatik.
5. Oct. 2. 16434. sz. Spuner Atlasa ajánltatik.
6. Oct. 4. 17945. sz. Sümeghy Pál Szókötési gyakorlatok a tanuló ifjúság használatára irt munkája némely lapjaiban megváltoztatandónak itéltetik.
7. Oct. 5. 17701. sz. Toldy Ferencz Magyar Chrestomathiája használhatáson kivülinek mondatik.
8. Oct. 14. 14801. sz. A Süpflé és Feldbausch után kidolgozott görög Olvasókönyv a III. és IV. osztály számára elfogadtatik.
9. Octob. 14. 17802. sz. Statistik der oester. Monarchie von Praszt elfogadtatik.
10. Octob. 15. 18508. sz. Szvorényi Ékes szólástana és Ihász Gábor Magyar nyelvtana ajánltatnak.
11. Octob. 21. 19286. sz. Capellmann Alajos Griechisches Elementarbuch a III. osztály számára elfogadtatik.
12. Nov. 7. 19216. sz. Horatii Flacci carmina selecta Vol. I. elfogadtatik.
13. Nov. 7. 20737. sz. Megürült ösztöndíjak hirdettetnek.
14. Nov. 15. 20318. sz. Az érettségi vizsgára vállalkozó növendékek előlegesen is megvizsgáltatnak.
15. Nov. 17. 31099. sz. Thüringer Ambró Természettani ismeretei elfogadt.
16. Nov. 17. 21130 sz. Egy győr-árvaházi ösztöndíj megüresültnek hirdettetik.
17. Nov. 21. 21346. sz. Kloss Ferd. Hymni sacri czimü munkája ajánltatik.
18. Nov. 28. 21101. sz. Azon magántanulók, kik évenként valamennyi tantárgyból egyszerre állják ki a vizsgálatot, 12. pengő for. tartoznak fizetni.
19. Nov. 26. 21101. sz. A német nyelv körüli intézkedés közelebbről illetetik.
20. Nov. 10. 21682. sz. Hirdettetnek a megüresült ösztöndíjak.
21. Dec. 6. 22606. sz. A Leitfaden der Geographie in 2 Cursen hirdettetik.
22. Dec. 15. 23340. sz. Az államtól kapott segély kimutatása szorgalmaztatik.
23. Dec. 21. 23646. sz. Becker és Nagelbuch munkái a tanodák határai közöl eltávolítandók.
24. Dec. 28. 23931. sz. A gymnasiumi könyvtár számára Kollár János munkájának egy példánya küldetik.
25. Dec. 30. 24240. sz. Hölzel Ede Naturhistor. Atlasa ajánltatik.
26. Jan. 2. 24199. sz. Hillardt mértani tábláiról.
27. Jan 13. 24793. sz. Hochwimmer János, Petershoffer András, Hinterhuber Rudolf, Preiner Antal, Vichauer József, Huber Miklós, Burger János, Schreckenberger Antal a birodalmi tanintézetekből kizáratnak.
28. Jan. 28. 1293. sz. Schultz F. Lateinische Sprachlehre elfogadtatik.
29. Jan. 29. 2181. sz. A püspöki kar és tanodák közötti viszony közelebbről meghatározatlik.
30. Jan. 5. ¹²¹³³/₁₄₃₃. sz. Szepesi Imre Latin Mondattanának 1. Része elfogadtatik.
31. Jan 31. 1935. sz. A saltzburgi Gymnasiumból elbocsátott növendékek névjegyzéke közöltetik.
32. Febr. 4. 1554. sz. Hunfalvy János Egyet. történ. I.—III. köt. elültatik.
33. Febr. 4. 15. sz. Az algymnasiumban előadatni szokott Természetráj kezelése szabályoztatik.
34. Febr. Febr. 11. 3152. sz. A sopronyi tanhatóság ösztöndíjakra vonatkozó csődöt hirdet.
35. Febr. 2. 1854. sz. A tanpénz kezelésének módja szabályoztatik.

36. Febr. 24. 4005. sz. Wojtowitz Constant lemergi gymnas. elbocsáttatott.
37. Febr. 23. 4057. sz. Geometr. Anschauungslehre von F. Mocnik.
38. Febr. 23. 3929. sz. A nyilvános tanítónak magán növeldékbeni foglalkozása korlátoztatik.
39. Mart. 2. 4470. sz. Museum aus der Deutschen Dicht. oester. Lyriker und Epiker című gyűjtemény ajánltatik.
40. Mart. 4. 4246. sz. Dirner András Leitfaden című munkája tilalmaztatik.
41. Mart. 11. 4661. sz. Az új tankönyvek elfogadásának módja szabályoztatik.
42. Mart. 4. 4343. sz. A holdmező-vásárhelyi algyimnasium nyilvánossá lett.
43. Mart. 16. 5748. sz. Vagács Caesar Olvasmányok című munkája elfogadtatik.
44. Mart. 21. 6352. sz. Lehrbuch d. allg. Geschichte für die unt. und mittl. Kl. 6. Aufl. von Dr. Beck. elfogadtatik.
45. Mart. 26. 6710. sz. Az őszi szünet Aug. 1. Octob. 1-ig fog tartani.
46. Apr. 3. 1293. sz. A magántanulók fölvéti vizsgálata szabályoztatik.
47. Apr. 4. 6812. sz. Az évközbeni szünetek korlátoztatnak.
48. Apr. 6. 7491. sz. Sibul Sándor kitiltatik a tanintézetekből.
49. Apr. 7. 7871. sz. A főnévjegyzéki és bizonyítványi tanjegyek körüli eljárás szabályoztatik.
50. Apr. 11. 1691. Lehrbuch der Geogr. von Karl Zapp használtathatik.
51. Apr. 7. 7051. A német, latin és anyanyelvet illető előadás szabályoztatik.
52. Apr. 17. 7909. sz. Naturgeschichte des Thierreiches für Oest. Untergym. von Aloys Pokorny ajánltatik.
53. Apr. 21. 8323. sz. Homer Iliadis Epitome elfogadtatik.
54. Apr. 24. 8104. sz. A Schilderung des Kaiserthums Oesterreich című munka mimódoni alkalmazása előadatik.
55. Apr. 30. 8789. sz. Az ifjúsággali bánásnak módja szabályoztatik.
56. Máj. 5. 9699. sz. Lehrb. der deutschen Stenographie nach Gabelsberger 2. Aufl. ajánltatik.
57. Máj. 10. 9465. sz. A Statistik des oesterr. Kaiserstaates nach Hain, tankönyvül ajánltatik.
58. Máj. 13. 10260. sz. A laibachi philos. tanszékre csőd hirdettetik.
59. Máj. 17. 10148. sz. Müller Ferencz, botgeri tanoncz, a tanintézetekből kizáratik.
60. Máj. 27. 10257. sz. A magas Ministerium a gymnasiumi könyvtárt több jeles munkával méltóztattott megajándékozni.
61. Jun. 1. 11355. sz. Márton József német grammatikája tankönyvül elfogadtatott.
62. Jun. 1. 11349. Pütz Vilmos, Thüringer Ambró által fordított Tört. és Földrajza a felgymnas. számára elfogadtatik.
63. Jun. 16. 13034. sz. Stich Lajos valamennyi tanintézetből kizáratik.
64. Jun. 14. 12434. sz. Krocza Jakab, sandeczi tanuló, szinte kizáratik.
65. Jun. 24. 13884. sz. A sopronyi tanodai kerületben tartandó érettségi vizsgák hirdettetnek.
66. Jun. 20. 13274. sz. Strupfl Ferencz minden tanintézetből kizáratik.
67. Jun. 26. 13589. sz. A gyógyszerészeti tanulókat illető bánásnak fölvétel körüli módja szabályoztatik.
68. Jul. 1. 13806. Az 185^{3/4}-ki érettségi vizsgának írásbeli szakában kidolgozandó föladatokat kijelölése mellett a szóbeli szakra September 26. 27. és 28. napjai tűzettek ki.
69. Jun. 30. 14227. Meghagyatik, hogy a tanpénzzel tartozó növendékek iskolai bizonyítványai a tanév végén ki ne adassanak.

